Panteia
Research to Progress

Research voor Beleid | EIM | NEA | IOO | Stratus | IPM

Pilots Kleine unieke opleidingen

Verificatie van het begeleidend onderzoek

22 december 2014 - evdb14-1588mr/BES_Alg

C10952

Peter de Klaver
Michel Winnubst
Douwe Grijpstra

Zoetermeer, 1 december 2014

Voorwoord

Uiterlijk voorjaar 2015 brengt SBB aan de Minister van OCW nader advies uit over kleinschalig specialistisch beroepsonderwijs in Nederland. In dit kader worden met het pilotprogramma Kleine unieke opleidingen (2013-2014) aan de hand van twaalf pilots inzichten ontwikkeld in wat nodig is voor het behoud van kleinschalig specialistisch beroepsonderwijs in Nederland. Het programma, in opdracht van SBB uitgevoerd door SOS Vakmanschap, bestaat uit twee componenten: Bouwen & Verduurzamen en Onderzoek. Bureau TURF heeft een begeleidend onderzoek uitgevoerd van (alle twaalf pilots van) het programma. Doel hiervan was het zo goed mogelijk systematisch en in een context beschrijven van ervaringen met/ inzichten in mogelijke oplossingen voor het behoud van kleinschalige specialistische vakopleidingen.

Eind september 2014 heeft Bureau TURF onder de titel 'Schakels naar duurzaamheid' de eindrapportage van het begeleidend onderzoek opgeleverd. Samen met de bevindingen van de component Bouwen & Verduurzamen vormt dit rapport input voor het in 2015 door SBB uit te brengen advies. Met het oog op (de 'hardheid' van) dit advies heeft SBB een derde onafhankelijke partij, i.c. Panteia, gevraagd in een verificatieonderzoek het begeleidend onderzoek van Bureau TURF te toetsen op kwaliteit en objectiveerbaarheid. Van deze 'contra-expertise' doet voorliggend rapport verslag.

Douwe Grijpstra, projectleider

Inhoudsopgave

Management samenvatting

Verificatie begeleidend onderzoek pilots Kleine unieke opleidingen

Uiterlijk voorjaar 2015 brengt SBB aan de Minister van OCW nader advies uit over kleinschalig specialistisch beroepsonderwijs in Nederland. In dit kader worden met het pilotprogramma Kleine unieke opleidingen (2013-2014) aan de hand van twaalf pilots inzichten ontwikkeld in wat nodig is voor het behoud van kleinschalig specialistisch beroepsonderwijs in Nederland. Het programma, in opdracht van SBB uitgevoerd door SOS Vakmanschap, bestaat uit twee componenten: Bouwen & Verduurzamen Onderzoek. Bureau TURF heeft een begeleidend onderzoek uitgevoerd van (alle twaalf pilots van) het programma. Doel hiervan was het zo goed mogelijk systematisch en in een context beschrijven van ervaringen met/ inzichten in mogelijke oplossingen voor het behoud van kleinschalige specialistische vakopleidingen.

De centrale probleemstelling van het begeleidend onderzoek *'Wat zijn passende oplossingen gericht op het duurzaam organiseren van kleine unieke, opleidingen met een reëel arbeidsmarktperspectief?'* is vertaald in de volgende concrete onderzoeksvragen:

1. Wat zijn succesvolle en kansrijke strategieën, arrangementen en oplossingsrichtingen om kleine unieke opleidingen met een reëel arbeidsmarktperspectief structureel 'in de lucht te (blijven) houden'?
2. Wat zijn bevorderende factoren en welke factoren (bv regelgeving) hebben een belemmerende werking? Welke speelruimte is nodig en wenselijk?
3. Welke (extra) maatregelen en voorwaarden zijn nodig om kleine unieke opleidingen in het bestel te organiseren, te ontwikkelen en te (blijven) behouden?

In aanvulling hierop is een aantal extra onderzoeksvragen geformuleerd. Deze vragen hebben betrekking op het nut en de noodzaak van een licentiemodel, de afbakening van kleinschalige unieke opleidingen, de financiering en de rol van de betrokken partijen en de aansluiting bij het wetsvoorstel Macrodoelmatigheid (zorgplicht).

Eind september 2014 heeft Bureau TURF onder de titel 'Schakels naar duurzaamheid' de eindrapportage van het begeleidend onderzoek opgeleverd. Samen met de bevindingen van de component Bouwen & Verduurzamen vormt dit rapport input voor het in 2015 door SBB uit te brengen advies. Met het oog op (de 'hardheid' van) dit advies heeft SBB een derde onafhankelijke partij, i.c. Panteia, gevraagd in een verificatieonderzoek de werkwijze en resultaten van het begeleidend onderzoek te toetsen op kwaliteit en objectiveerbaarheid.

Van deze 'contra-expertise' doet dit rapport verslag. Met nadruk wijzen we er op dat het verificatieonderzoek alleen betrekking had op het begeleidend onderzoek door Bureau TURF. De inhoudelijke resultaten van de component Bouwen en Verduurzamen vielen buiten het bestek van dit onderzoek. Ook de selectie van de pilots voor het programma is buiten beschouwing gelaten.

Beoordeling werkwijze (hoofdstuk 2)

Opzet en uitvoering begeleidend onderzoek

- Gezien het inventariserende karakter van het begeleidend onderzoek is de gekozen opzet voor (een overkoepelende analyse van) case studies met interviews met direct bij de pilots betrokkenen een juiste. De gekozen opzet voorziet ook in een adequate terugkoppeling naar de geïnterviewden en draagvlakcreatie onder de bij de opleidingen betrokken partijen.
- De voor het verificatieonderzoek geïnterviewde pilotleiders en pilotbetrokkenen (vertegenwoordigers van opleidingen en branches) zijn tevreden over de uitvoering van het begeleidend onderzoek (heldere en objectieve vraagstelling, herkenbaarheid van en balans in pilotportretten etc.).
- Alles overziend is de opzet en uitvoering van het begeleidend onderzoek dan ook als positief te beoordelen. Kanttekeningen die erbij zijn te plaatsen, hebben betrekking op:
  - de relatie tussen opdrachtgever en opdrachtnemer (mogelijk minder onafhankelijk aangezien de opdrachtnemer ook betrokken was bij de inrichting van het pilotprogramma)
  - de selectie van de pilots (het selectieproces maakte geen deel uit van het begeleidend onderzoek en blijft daardoor ondoorzichtig)
  - de onderzochte opleidingen (alleen 'problematische' kleine opleidingen zijn onderzocht, geen 'niet-problematische' kleine opleidingen; geen vergelijking met mbo-opleidingen in het algemeen)
  - het onderscheid in de drie typen pilots bouwen, verduurzamen en bestendigen (dit is losgelaten in het begeleidend onderzoek)
  - de dataverzameling (naar verhouding beperkte literatuurstudie en geen directe bevraging van leerlingen)
  - de planning (onderzoek bij pilots verspreid over een lange periode)
  - expertpanel (alleen in het begin en tussentijds geraadpleegd, niet bij de eindrapportage).

Beoordeling resultaten (hoofdstuk 3)

De resultaten van het begeleidend onderzoek zijn neergelegd in rapportages per pilot (pilotportretten) en een thematisch opgebouwd overkoepelend rapport. Hierover het volgende.

Pilotportretten

- <u>Vorm en inhoud rapportage</u>: Ons oordeel over vorm en inhoud van de pilotportretten is overwegend positief. Enige kanttekening is dat de indeling van de pilotportretten niet altijd dezelfde is. Dit vermeldt Bureau TURF ook zelf in de rapportage.
- <u>Volledigheid, consistentie en plausibiliteit:</u> Ook hierover is het oordeel van ons overwegend positief:
  - De gepresenteerde resultaten schetsen een redelijk volledig beeld van de context, knelpunten en oplossingsrichtingen. Wel is sommige feitelijke informatie (bijvoorbeeld over leerlingenaantallen) inmiddels achterhaald.
  - De pilotportretten kennen een interne samenhang en de redeneertrant is logisch (van context naar knelpunten naar oplossingen naar ontwikkelperspectief).
  - De resultaten zijn plausibel. Er is sprake van intersubjectiviteit: betrokken partijen geven aan zich te herkennen in 'hun' pilotportret. Keerzijde van het streven naar intersubjectiviteit is dat op deze wijze voor niemand pijnlijke

zaken in de pilotportretten zijn komen te staan. Eventuele kritiek blijft daardoor onderbelicht.

- Betrouwbaarheid en validiteit conclusies: Echte conclusies worden in de – primair beschrijvende – pilotportretten niet getrokken. Dit gebeurt in het overkoepelend rapport.

Overkoepelend rapport

- Vorm en inhoud rapportage: Hoewel het oordeel over vorm en inhoud overwegend positief is, zijn er bij de leesbaarheid en structuur – en daarmee de toegankelijkheid – van het overkoepelend rapport enige kritische opmerkingen te plaatsen (soms rommelige tekst, kopjes soms niet corresponderend met tekst, soms herhalingen, rapport is feitelijk één lang hoofdstuk, positionering van samenvattende conclusies aan eind in plaats van aan begin van rapport, ontbreken van tabel met samenvattend concluderend overzicht van de belangrijkste elementen per pilot, volgorde pilotportretten in bijlage niet in overeenstemming met volgorde pilots in overzichten in rapport).
- Volledigheid, consistentie en plausibiliteit: De informatie uit de pilotportretten is in het algemeen goed geanalyseerd en samengevat weergegeven in het overkoepelend rapport. Soms vervalt het rapport in herhalingen. Hoewel het oordeel over de volledigheid, consistentie en plausibiliteit – net als bij de pilotportretten – overwegend positief is, is het rapport naar onze mening wel weinig kritisch.
- Betrouwbaarheid en validiteit conclusies: Met betrekking tot de betrouwbaarheid en validiteit van de conclusies is het volgende op te merken:
  - De conclusies zijn gebaseerd op een beperkt aantal (twaalf) kleine opleidingen die in hun voortbestaan worden bedreigd. Kleine opleidingen zonder die bedreiging zijn niet onderzocht. Ook ontbreekt een vergelijking met mbo-opleidingen in het algemeen. Dit heeft consequenties voor de reikwijdte/hardheid van de conclusies (deze hebben nu met name een indicatieve waarde). Dat wordt in het overkoepelend rapport ook aangegeven.
  - De conclusies zijn in het algemeen valide (geldig). Wel is op basis van de pilotportretten en de interviews voor het verificatieonderzoek door ons een aantal conclusies genuanceerd (zo geldt een aantal conclusies ook voor grote mbo-opleidingen) en zijn aanvullende conclusies getrokken.
  - De conclusies met betrekking tot het ontwikkelperspectief missen ons inziens structuur/samenhang en tonen deels overlap met de eerder beschreven knelpunten en oplossingen.
  - Een deel van de overall conclusies betreffende onderzoeksvraag 1 (strategieën, arrangementen en opleidingsrichtingen) is meer van randvoorwaardelijke dan van strategische/tactische aard. De overall conclusies m.b.t. onderzoeksvraag 3 ([extra] maatregelen en voorwaarden) tonen deels overlap met de andere overall conclusies en hadden wat strakker geformuleerd kunnen worden. Ook had hier meer verwezen kunnen worden naar literatuur en hadden komende rapporten (zoals die van de Inspectie) genoemd kunnen worden.
  - Een algemeen punt van kritiek is dat de conclusies niet echt eenduidig in het rapport staan, ze keren telkens weer terug.

In hoofdstuk 4 van dit verificatierapport zijn de conclusies van het begeleidend onderzoek door Bureau TURF én de aanvullende, inhoudelijke conclusies van Panteia samen op een rij gezet. Aangezien deze exercitie niet direct tot de verificatieopdracht behoort, volstaan we hier met een verwijzing naar betreffend hoofdstuk.

Slot

Zoals uit het voorgaande blijkt, zijn zowel bij de procestechnische aspecten (opzet en uitvoering) als de inhoudelijke aspecten (vorm en inhoud; volledigheid, consistentie en plausibiliteit; betrouwbaarheid en validiteit) van het begeleidend onderzoek kanttekeningen te plaatsen. Overall is ons oordeel over het begeleidend onderzoek echter positief. Het onderzoek is op een zorgvuldige manier opgezet en uitgevoerd. De bij de pilots betrokken partijen herkennen zich in de pilotportretten. De conclusies in het overkoepelend rapport raken naar onze mening de kern. Wel staan de conclusies niet echt eenduidig in het rapport, zijn sommige conclusies te nuanceren en zijn aanvullende conclusies te trekken. In het slothoofdstuk van dit rapport hebben we de belangrijkste conclusies van het begeleidend onderzoek samen met onze aanvullende conclusies op een rij gezet. Daarmee hopen we een waardevolle bijdrage te leveren aan de verdere adviesvorming over de kleine unieke opleidingen door SBB richting het Ministerie van OCW.

1 Achtergrond en opzet van het verificatie-onderzoek

1.1 Achtergrond

Beleidscontext

Op verzoek van het Ministerie van OCW heeft SBB met inbreng van SOS Vakmanschap[1] in maart 2013 het Advies kleine unieke opleidingen uitgebracht.[2] Dit advies bakent 'kleine, unieke opleidingen' af als 'opleidingen voor zeldzame specialistische beroepen met een reëel arbeidsmarktperspectief, die beschermd moeten worden tegen onnodige concurrentie of waarvan zonder aanvullende maatregelen verwacht mag worden dat deze dreigen te verdwijnen'. Voor het behoud hiervan zijn volgens het advies twee zaken nodig.

- Allereerst een 'loket- en expertisepunt'. Er moet één herkenbaar en zichtbaar 'loket' zijn waar zeldzame specialistische beroepsgroepen en opleidingen zich kunnen melden als zij vrezen voor hun voortbestaan.[3] Dit meldpunt beoordeelt - op basis van een beslisboom[4] - of het inderdaad om een kleine, unieke opleiding voor een zeldzaam specialistisch beroep met een reëel arbeidsmarktperspectief gaat dat in zijn voorbestaan wordt bedreigd. Wanneer een opleiding als zodanig wordt erkend, ondersteund het 'expertisepunt' de betreffende beroepsgroep en onderwijsinstelling(en) zo nodig bij het van de grond krijgen van een duurzaam opleidingsarrangement.[5]
- Is eenmaal een duurzaam opleidingsarrangement voor een kleine, unieke opleiding neergezet (of bestaat het al, maar moet het verduurzaamd of bestendigd worden), dan kan het in aanmerking komen voor een 'bijzondere positie'. Dit is een status die het opleidingsarrangement gedurende een bepaalde periode beschermt tegen bijvoorbeeld onnodige concurrentie. Tegelijkertijd kunnen aan deze status ook eigen voorwaarden en maatwerkafspraken worden gekoppeld.[6]

Pilotprogramma

Uiterlijk voorjaar 2015 adviseert SBB de Minister van OCW nader of en welke maatregelen nodig zijn voor (het behoud van) kleine unieke opleidingen. Om de hierboven beschreven voorgestelde aanpak in de praktijk uit te proberen, voert SBB tot 1 januari 2015 - met subsidie van OCW/EZ/SZW en cofinanciering door kenniscentrum SVGB, bedrijfsleven en onderwijs - het pilotprogramma Kleine unieke opleidingen uit. Doel van dit programma is inzichten te ontwikkelen in wat nodig is voor het behoud van kleinschalig specialistisch beroepsonderwijs in Nederland. De pilots geven vanuit de praktijk informatie over wat een 'bijzondere positie' precies behelst en welke eventuele eigen voorwaarden en maatwerkafspraken nodig zijn om

---

[1] Dit is een in oktober 2012 gestart samenwerkingsverband van organisaties uit bedrijfsleven en onderwijs, die zich inzetten om het kleinschalig, specialistisch vakmanschap in Nederland voor de toekomst veilig te stellen, door behoud en versterking van specialistisch beroepsonderwijs. Initiatiefnemers waren VNO-NCW, MKB-Nederland, Koninklijke Metaalunie, Hoofdbedrijfschap Ambachten en SVGB. Inmiddels bestaat het samenwerkingsverband uit meer dan 50 organisaties. Zie: sosvakmanschap.nl.

[2] SBB (2013). *Advies kleine unieke opleidingen.*

[3] SBB gaat in het advies uit van een gezamenlijke verantwoordelijkheid van bedrijfsleven en beroepsonderwijs, zowel voor het macrodoelmatig en duurzaam organiseren van het onderwijs voor hun beroep als voor het zich gezamenlijk melden bij het loket- en expertisepunt.

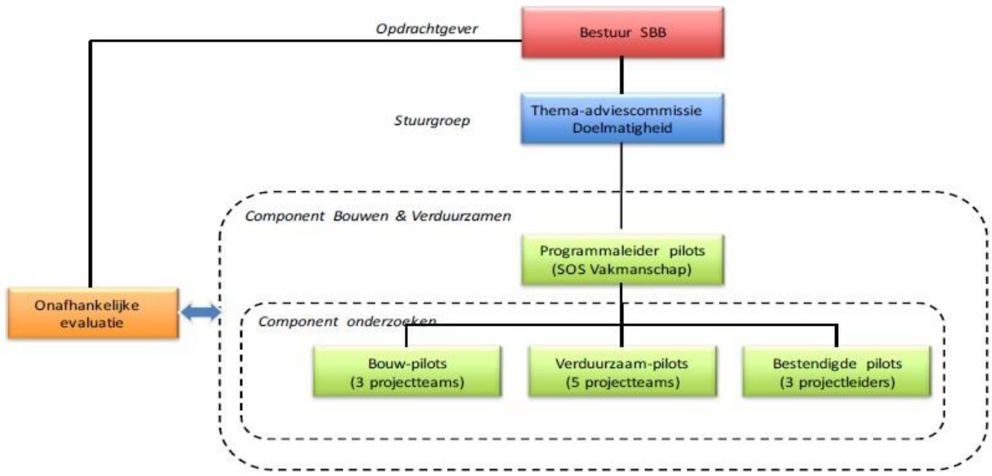
[4] In advies is de volgende (voorlopige) beslisboom opgenomen: 1) Is het beroep zeldzaam en specialistisch?; 2) Is de opleiding klein en uniek op NL-niveau?; 3) Is er toekomstperspectief (arbeidsmarktrelevantie)?; 4) Is het voortbestaan van de opleiding (en de beroepsgroep) bedreigd?; 5) Zijn de beroepsgroep en het onderwijs gezamenlijk probleemeigenaar?

[5] Het loket- en expertisepunt (Meldpunt Bedreigde Opleidingen en Beroepen) is inmiddels gerealiseerd. De uitvoering ervan vindt - onder regie en verantwoordelijkheid van SBB - plaats door SOS Vakmanschap met SVGB als werkorganisatie.

[6] Aan de partijen waarvoor een opleidingsarrangement wordt opgesteld, vraagt SBB (indien mogelijk) een bijdrage, financieel dan wel in natura.

aan die 'bijzondere positie' invulling te geven. Ook is in de pilots ervaring op te doen rondom de procedure voor het aanvragen van een 'bijzondere positie'.

Figuur 1.1 Programmaorganisatie pilotprogramma Kleine, unieke opleidingen

Bron: SOS Vakmanschap (2013). Plan van aanpak Pilots kleine unieke opleidingen.

Uitvoering van het pilotprogramma is - in opdracht van het bestuur van SBB - in handen van SOS Vakmanschap (met SVGB als werkorganisatie). Uit ruim zestig bij het Meldpunt Bedreigde Opleidingen en Beroepen binnengekomen aanvragen zijn twaalf opleidingen geselecteerd. Selectiecriteria – naast die van de hierboven reeds vermelde beslisboom - waren onder meer spreiding over verschillende (top)sectoren en over verschillende 'ontwikkelingsstadia' van de mogelijke oplossingen (bouwen, verduurzamen, bestendigen).

Geselecteerde pilots

1. Landmeters (Logistiek; bouwen)
2. Modelmakers (HTMS; bouwen)[7]
3. Restauratie (Creatieve Industrie; bouwen)
4. Behoudsmedewerkers/Collectiebeheer (Creatieve industrie; bouwen)

5. Creatief vakman (Creatieve Industrie; verduurzamen)
6. Hoefsmeden (Groen; verduurzamen)
7. Orthopedische Techniek (Life Science & Health; verduurzamen)
8. Pianotechniek (Creatieve Industrie; verduurzamen)
9. Schoenherstellers (Life Science & Health; verduurzamen)

10. Researchinstrumentmakers (glas/keramiek/optiek) (HTMS; bestendigen)
11. Zeevisvaart (Water; bestendigen)
12. Worstmakers (Agro-Food; bestendigen)

Globaal bestaat het pilotprogramma uit twee componenten: Onderzoek respectievelijk Bouwen & Verduurzamen. De drie pilots met een reeds duurzame gevestigde oplossing

[7] Deze pilot valt buiten de subsidieverlening door OCW/EZ/SZW (omdat het een opleiding zonder een crebo is), maar maakt wel deel uit van het pilotprogramma. Deelname van deze opleiding aan het pilotprogramma wordt gefinancierd door Stichting Opleidings- en Ontwikkelingsfonds voor de Metaalbewerking (OOM).

('bestendig-'pilots) worden alleen onderzocht (begeleidend onderzoek). Voor de vier 'bouw-'pilots en vijf 'verduurzaam-'pilots wordt - naast het begeleidend onderzoek - ook een toegespitst projectplan uitgewerkt.

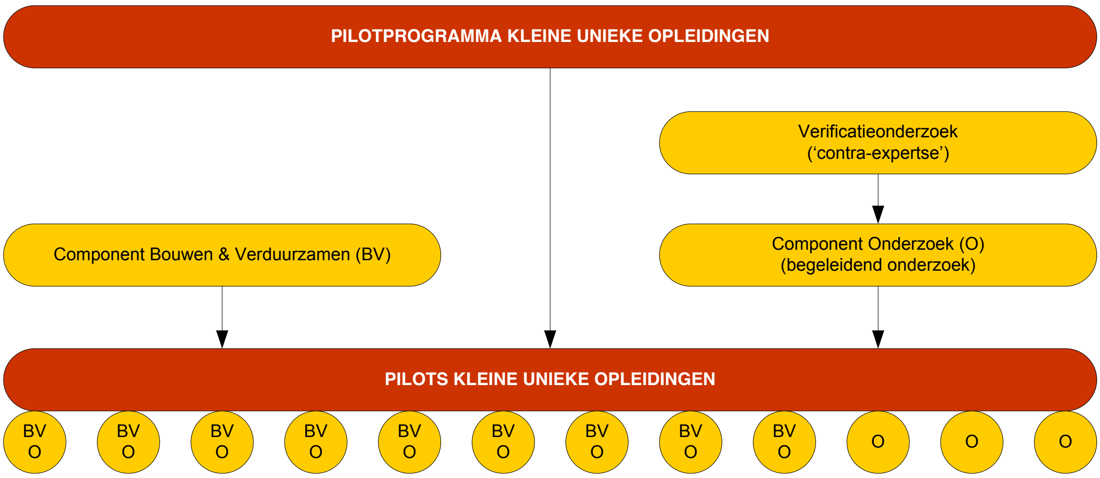
De activiteiten binnen de component Bouwen & Verduurzamen worden uitgevoerd door een team medewerkers van de werkorganisatie SVGB (samen met betrokkenen uit de betreffende beroepsdoelgroepen en opleidingen).

De uitvoering van de component Onderzoek heeft SOS Vakmanschap in handen gelegd van (een materiedeskundige van) Bureau TURF. Dit bureau was ook betrokken bij het opstellen van het plan van aanpak voor het pilotprogramma. De centrale probleemstelling van het begeleidend onderzoek luidt '*Wat zijn passende oplossingen gericht op het duurzaam organiseren van kleine unieke, opleidingen met een reëel arbeidsmarktperspectief?'.* In de eerste fase (augustus tot en met december 2013) zijn drie pilots onderzocht (een bouw-, een verduurzaam- en een bestendig-pilot: respectievelijk landmeters, pianotechnici en researchinstrumentmakers). In 2014 richtte het onderzoek zich op de overige negen pilots.

Verificatie

Bureau TURF heeft eind september 2014 onder de titel 'Schakels naar duurzaamheid' de eindrapportage van het begeleidend onderzoek opgeleverd. Dit rapport vormt - samen met de bevindingen van de component Bouwen en Verduurzamen - input voor de adviesvorming door SBB richting OCW. SBB is opdrachtgever van het onderzoek door Bureau TURF. Daarom heeft het, in afstemming met de betrokken Ministeries OCW, SZW en EZ, een derde onafhankelijke partij, i.c. Panteia, gevraagd in een verificatieonderzoek het begeleidend onderzoek te toetsen op de kwaliteit en objectiveerbaarheid van de werkwijze en resultaten.

Figuur 1.2 Positionering verificatieonderzoek

Bron: Panteia

Voorliggend rapport bevat de bevindingen van dit verificatieonderzoek. Met nadruk wijzen we er op dat het verificatieonderzoek alleen betrekking had op het begeleidend onderzoek van het programma door Bureau TURF. De inhoudelijke resultaten van de component Bouwen & Verduurzamen vielen buiten het bestek van dit onderzoek. Ook de selectie van de pilots voor het programma is buiten beschouwing gelaten.

1.2 Doel- en vraagstelling

Het verificatieonderzoek is te beschouwen als metaonderzoek: 'onderzoek naar onderzoek', meer in het bijzonder: 'evaluatie van onderzoek'.[8] Schematisch is dit als volgt weer te geven:

Meta-onderzoek
⇩
Primair onderzoek (= onderzoek waarop meta-onderzoek zich richt)
⇩
'Praktijk' (= onderzoeksobject van primair onderzoek)

In het onderhavige onderzoek gaat het bij 'praktijk' om de twaalf pilots in het kader van het pilotprogramma Kleine unieke opleidingen. 'Primair onderzoek' betreft het begeleidend onderzoek van deze pilots in opdracht van SOS Vakmanschap door Bureau TURF. Het meta-onderzoek is de door Panteia in opdracht van SBB uitgevoerde verificatie van het begeleidend onderzoek door Bureau TURF.

De centrale onderzoeksvraag van het verificatieonderzoek is als volgt te formuleren:

Wat is de kwaliteit en objectiveerbaarheid van de werkwijze en resultaten van het begeleidend onderzoek in het kader van het pilotprogramma Kleine unieke opleidingen?

Concreter geformuleerd, gaat het om een beoordeling (of anders geformuleerd een 'contra-expertise') van de procestechnische aspecten (opzet en uitvoering) en de inhoudelijke aspecten (vorm en inhoud; volledigheid, consistentie en plausibiliteit; betrouwbaarheid en validiteit) van het begeleidend onderzoek.

1.3 Opzet

Het verificatieonderzoek was beperkt van omvang. Globaal zijn in het onderzoek de volgende activiteiten uitgevoerd:
1. Voorbereiding (interviews op programmaniveau)
2. Deskresearch
3. Casestudies (interviews op pilotniveau)
4. Integrale analyse en rapportage.

Ad 1. Voorbereiding
In de voorbereidingsfase heeft een drietal interviews plaatsgevonden met vertegenwoordigers van op programmaniveau betrokken organisaties:
- SBB
- SOS Vakmanschap
- Bureau TURF.

Zie voor de respondenten bijlage 1. Van elk van de interviews is een verslag gemaakt, dat is teruggekoppeld naar de respondenten.

[8] Het Griekse 'meta' betekent onder meer 'naar'.

Ad 2. Deskresearch
De deskresearch richtte zich primair op direct met (het begeleidend onderzoek van) het pilotprogramma samenhangende documenten:

- SOS Vakmanschap (2013). *Plan van aanpak Pilots kleine unieke opleidingen* (15 november 2013).
- SOS Vakmanschap (2014). *Zeldzame specialistische beroepsgroepen en kleinschalig beroepsonderwijs; Monitor SOS Vakmanschap; Editie 2014*.
- Bureau TURF (2014). *Schakels naar duurzaamheid. Naar een duurzame opleidingsinfrastructuur voor kleinschalig specialistisch vakmanschap. Concept-verslag van de eerste fase Pilots kleine unieke opleidingen* (januari 2014).
- Bureau TURF (2014). *Outline en planning tweede fase begeleidend onderzoek Pilots kleine unieke opleidingen (januari 2014).*
- Bureau TURF (2014). *Kwaliteit telt. Tussenverslag van de tweede fase begeleidend onderzoek 'Pilots kleine unieke opleidingen': naar passende oplossingen* (mei 2014).[9]
- Bureau TURF (2014). *Schakels naar duurzaamheid. Eindverslag van het begeleidend onderzoek 'Pilots kleine unieke opleidingen': naar passende oplossingen (mei 2014).*
- De twaalf onderliggende pilotportretten.

Ad 3. Casestudies
Voor een selectie van vier van de twaalf pilots (Behoudsmedewerkers/opleiding Collectiebeheer; Hoefsmeden; Pianotechniek; Worstmakers) zijn casestudies uitgevoerd. Deze bestonden elk uit interviews met de pilotleider namens SOS Vakmanschap en pilotbetrokkenen (vertegenwoordigers van de opleidingen en de branches). Per casestudie hebben in principe drie interviews plaatsgevonden (zie voor de respondenten weer bijlage 1). Met het oog op verificatie zijn in de interviews deels dezelfde (soort) vragen gesteld als in de interviews in het kader van het begeleidend onderzoek (thema's: context van de opleidingen, knelpunten, oplossingsrichtingen, toekomstperspectief, beschermende maatregelen). Deels hadden de vragen ook betrekking op de ervaringen met/beoordeling van de uitvoering van het begeleidend onderzoek. Van elk van de interviews is een verslag gemaakt, dat is teruggekoppeld naar de betreffende respondent.

Ad 4. Integrale analyse en rapportage
In de vierde en laatste fase van het verificatieonderzoek zijn de resultaten van de voorgaande onderzoeksfasen in een integrale analyse met elkaar in verband gebracht. Op basis daarvan heeft Panteia een aantal conclusies getrokken over de kwaliteit en objectiveerbaarheid van de werkwijze en resultaten van het begeleidend onderzoek. Onderzoeksresultaten en conclusies zijn neergelegd in voorliggende rapportage.

[9] De titel 'Kwaliteit telt' is ons inziens een niet geheel passende titel, omdat in het kader van het pilotprogramma de Inspectie naar de kwaliteit kijkt.

1.4 Leeswijzer

Nadat in dit eerste hoofdstuk de achtergrond, doel- en vraagstelling en opzet van het verificatieonderzoek is beschreven, gaat hoofdstuk 2 in op (de kwaliteit en objectiveerbaarheid van) de werkwijze van het begeleidend onderzoek. Onderwerp van hoofdstuk 3 zijn (de kwaliteit en objectiveerbaarheid van) de resultaten van het begeleidend onderzoek. Hoofdstuk 4 zet ten slotte de conclusies van het begeleidend onderzoek en de inhoudelijke conclusies van het verificatieonderzoek samen op een rij.

Aan het begin van het rapport is een management samenvatting opgenomen. Bijlage 1 bevat een overzicht van de in het kader van het verificatieonderzoek geïnterviewde personen.

2 Werkwijze van het begeleidend onderzoek

In dit hoofdstuk staat de werkwijze van het begeleidend onderzoek centraal. Na een korte beschrijving van de opzet en uitvoering van het begeleidend onderzoek (paragraaf 2.1) volgt een beoordeling hiervan (paragraaf 2.2).

2.1 Opzet en uitvoering

Het begeleidend onderzoek was primair inventariserend van aard. Doel was het zo goed mogelijk systematisch (aan de hand van een format) en in een context beschrijven van ervaringen met/inzichten in mogelijke oplossingen voor het behoud van kleinschalige specialistische vakopleidingen.

De centrale probleemstelling van het begeleidend onderzoek *'Wat zijn passende oplossingen gericht op het duurzaam organiseren van kleine unieke, opleidingen met een reëel arbeidsmarktperspectief?'* is vertaald in de volgende concrete onderzoeksvragen:

1. Wat zijn succesvolle en kansrijke strategieën, arrangementen en oplossingsrichtingen om kleine unieke opleidingen met een reëel arbeidsmarktperspectief structureel 'in de lucht te (blijven) houden'?
2. Wat zijn bevorderende factoren en welke factoren (bv regelgeving) hebben een belemmerende werking? Welke speelruimte is nodig en wenselijk?
3. Welke (extra) maatregelen en voorwaarden zijn nodig om kleine unieke vropleidingen in het bestel te organiseren, te ontwikkelen en te (blijven) behouden?

In aanvulling hierop is een aantal extra onderzoeksvragen geformuleerd. Deze vragen hebben betrekking op het nut en de noodzaak van een licentiemodel, de afbakening van kleinschalige unieke opleidingen, de financiering en de rol van de betrokken partijen en de aansluiting bij het wetsvoorstel Macrodoelmatigheid (zorgplicht).

Kern van het begeleidend onderzoek waren interviews met direct bij de opleidingen betrokken partijen (pilotleiders namens SOS Vakmanschap en vertegenwoordigers van de bij de pilots betrokken opleidingen, branches en kenniscentra). Daarnaast is relevant materiaal uit schriftelijke bronnen bestudeerd. Het onderzoek bestond uit een eerste exploratieve fase (3 pilots: landmeters, pianotechnici en researchinstrumentmakers) en een tweede verbredende/verdiepende fase (overige 9 pilots). Tussentijds (na 3 respectievelijk 6 bestudeerde pilots) zijn de bevindingen ter toetsing voorgelegd aan een onafhankelijk panel van inhoudelijk deskundigen (expertpanel).

Onderstaande box geeft de onderzoeksactiviteiten in grote lijnen weer.

Fase 1 (exploratie; 3 pilots)

- Voorbereiding (opstellen gespreksleidraad en beschrijvingsformat)
- Veldwerk (interviews; terugkoppeling naar geïnterviewden)
- Analyse en rapportage op pilotniveau (3 pilotportretten)
- Analyse en eerste tussentijdse rapportage op programmaniveau (eerste concluderende indrukken)
- Bespreking eerste tussentijdse rapportage op programmaniveau met expertpanel
- Aanpassen gespreksleidraad en beschrijvingsformat en opstellen outline en planning fase 2

Fase 2 (verbreding en verdieping; 9 pilots)

- Veldwerk (interviews; terugkoppeling naar respondenten)
- Analyse en rapportage op pilotniveau (3 nieuwe pilotportretten)
- Analyse en tweede tussentijdse rapportage op programmaniveau (aanvulling en nuancering concluderende indrukken o.b.v. in totaal 6 pilotportretten)
- Bespreking tweede tussentijdse rapportage op programmaniveau met expertpanel
- Vervolg veldwerk (interviews; terugkoppeling naar respondenten)
- Analyse en rapportage op pilotniveau (6 nieuwe pilotportretten)
- Accordering pilotportretten door geïnterviewden
- Becommentariëring pilotportretten door Colleges van Bestuur onderwijsinstellingen
- Analyse en concept eindrapportage op programmaniveau
- Definitieve eindrapportage

2.1 Beoordeling van opzet en uitvoering

Probleemstelling en onderzoeksvragen

De drie concrete onderzoeksvragen zijn ontleend aan het plan van aanpak van SOS Vakmanschap. Punt van kritiek is dat de onderzoeksvragen niet overal op dezelfde manier in het overkoepelend rapport staan. Zo komen in het woord vooraf verschillende vraagstellingen aan bod die in Hoofdstuk 1 en 3 weer anders uitvallen.

Gezien de formulering van de drie concrete onderzoeksvragen, zou je verwachten dat Bureau TURF ook een oordeel zou uitspreken over de rol van SOS Vakmanschap in het algemeen en in het kader van de pilots met betrekking tot bouwen en verduurzamen. Dit is echter expliciet losgekoppeld van het begeleidend onderzoek.

Verder zijn in de loop van het onderzoek door OCW aanvullende vragen geformuleerd (over licenties, afbakening, financiering, rol van de partijen en macrodoelmatigheid). Deze zijn door Bureau TURF in het rapport echter niet expliciet geformuleerd als onderzoeksvragen. Ook komen deze onderwerpen niet expliciet terug in de samenvattende conclusies (hoofdstuk 3).

Opzet en uitvoering

Gezien het inventariserende karakter van het begeleidend onderzoek (nadruk op de "wat" kant) acht Panteia de gekozen opzet van (een overkoepelende analyse van) case studies bestaande uit interviews met direct bij de betreffende pilot betrokken partijen en methodologisch gezien een juiste. De gekozen opzet voorziet ook in een adequate terugkoppeling van de pilotportretten naar de geïnterviewden en

draagvlakcreatie onder de bij de opleidingen betrokken partijen.[10] Te wijzen in dit verband is het ook aan de Colleges van Bestuur (CvB's) van de onderwijsinstellingen voor commentaar voorleggen van de pilotportretten. Deze staan wat meer op afstand van (de dagelijkse praktijk van) de betreffende pilots dan de pilotleiders en de vertegenwoordigers van de bij de pilots betrokken opleidingen, branches en kenniscentra. Daardoor kunnen CvB's een onafhankelijker oordeel vellen. Het zelfde is te concluderen over de rol van het expertpanel.

We hebben in de vier casestudies in het kader van het verificatieonderzoek de pilotleiders en de vertegenwoordigers van de bij de pilots betrokken opleidingen en branches gevraagd naar hun ervaringen met/oordeel over de uitvoering van het begeleidend onderzoek. Het beeld is als volgt samen te vatten:

- Het oordeel van de pilotleiders is unaniem positief. De inzet van het onderzoeksbureau wordt omschreven als betrouwbaar, duidelijk, goed onderzoekend, onafhankelijk en voldoende ruimte biedend voor meedenken en het leveren van input (voor de pilotportretten en het overkoepelend rapport).
- De geïnterviewde vertegenwoordigers van de opleidingen en branches zijn tevreden over de (wijze van) vraagstelling in de interviews. Die was helder en objectief (er werden geen woorden in de mond gelegd). Het blijft lastig in een interview alles mee te nemen, maar de vragen raakten wel de kern. Men kon in het interview zijn/haar ei kwijt. Ook over de verwerking van de interviews in het concept pilotportret en het verwerken van commentaar daarop in het definitieve pilotportret is men positief gestemd (zie hiervoor verder paragraaf 3.1).

Al met al is het oordeel van de pilotleiders en de vertegenwoordigers van de bij de pilots betrokken opleidingen en branches over de uitvoering van het begeleidend onderzoek dus positief.

Bij de opzet en uitvoering van het begeleidend onderzoek plaatsen we wel enkele kanttekeningen:

- *Relatie opdrachtgever-opdrachtnemer*: Bureau TURF is vanaf een vroeg stadium betrokken geweest bij (de inrichting van) het pilotprogramma. De materiedeskundige van het onderzoeksbureau heeft SOS Vakmanschap ondersteund bij het formuleren van de onderzoeksvragen en het opstellen van het plan van aanpak voor het pilotprogramma. Voordeel van deze betrokkenheid was dat het onderzoeksbureau op de hoogte was van alle ins en outs van het programma. Een nadeel is de mogelijk minder onafhankelijke positie van het onderzoeksbureau, vanwege de eerdere betrokkenheid bij het programma. In dit verband is er ook op te wijzen dat in de eerste fase van het begeleidend onderzoek de pilotleiders namens SOS Vakmanschap en de materiedeskundige van Bureau TURF deels samen zijn opgetrokken (gesprekken voeren, bijwonen van bijeenkomsten). Hoewel het hier een exploratieve fase betrof, vertroebelt dit ons inziens enigszins de opdrachtgever – opdrachtnemer relatie.
- *Selectie pilots:* De pilots zijn geselecteerd door SOS Vakmanschap. Het selectieproces maakte geen deel uit van het begeleidend onderzoek. Dat proces blijft daardoor ondoorzichtig. Voor de beschrijving/beoordeling van (de uitvoering van) de pilots was dit wel relevante informatie geweest. Opvallend – gezien de directe lijnen tussen SOS Vakmanschap, SVGB en Dutch HealthTec Academy (DHTA) – is bijvoorbeeld dat 2 van de 12 pilots bij DHTA zitten.[11]
- *In onderzoek betrokken opleidingen*: Het onderzoek richtte zich op de twaalf vooraf door SOS geselecteerde opleidingen. Een van de selectiecriteria van SOS

[10] Onduidelijk is of ook de verslagen van de interviews zijn teruggekoppeld naar de respondenten.
[11] Verder is er op te wijzen dat gedurende het begeleidend onderzoek ook nog een boekje over de 12 pilots van SOS Vakmanschap is verschenen.

Vakmanschap was bedreiging in het voortbestaan van de opleiding (en de beroepsgroep). Een mogelijkheid was geweest naast deze 'problematische' kleine opleidingen ook aantal kleine opleidingen in het onderzoek te betrekken die juist niet in hun voortbestaan worden bedreigd. Ook had gekeken kunnen worden naar het onderscheid tussen volledig zelfstandige opleidingen, opleidingen opgehangen aan andere opleidingen en kopstudies. Voor een kopstudie is een andere dynamiek te zien en gelden andere randvoorwaarden dan voor een volledig zelfstandige opleiding. Verder was – op basis van literatuurstudie – een vergelijking met grotere mbo-opleidingen mogelijk geweest. Een en ander had wellicht interessante aanvullende informatie opgeleverd over mogelijke strategieën, succes- en faalfactoren en essentiële randvoorwaarden. Ook had het verschil tussen kleine bedreigde opleidingen en andere opleidingen dan beter geduid en onderbouwd kunnen worden.

- *Onderscheid in typen pilots*: In het pilotprogramma wordt onderscheid gemaakt tussen drie typen pilots: bouwen, verduurzamen en bestendigen. Dit onderscheid is in (de rapportage van) het begeleidend onderzoek grotendeels losgelaten. Argumenten van het onderzoeksbureau waren dat de door SOS Vakmanschap geformuleerde definities niet echt helder waren en dat in de praktijk in alle drie typen pilots sprake bleek te zijn van vergelijke aandachts-/knelpunten en dus ook vergelijkbare oplossingsrichtingen.
- *Dataverzameling*: Hoewel dat niet primair de opzet was, had in het kader van het onderzoek ook een wat uitgebreidere literatuurstudie plaats kunnen vinden. In het rapport wordt mondjesmaat verwezen naar onderzoeksliteratuur. Ook zijn de leerlingen van de kleine opleidingen niet direct bevraagd, waardoor hun perspectief onderbelicht blijft.
- *Planning onderzoek pilots*: Het betreft bij de pilotportretten momentopnames. De (methodologisch verantwoorde) knip in het onderzoek tussen de exploratieve fase (2013) en de verbredende/verdiepende fase (2014) maakt onderlinge vergelijking van de pilotportretten (wat) minder goed mogelijk. Dat geldt ook voor de spreiding van de pilots in de verbredende/verdiepende fase in 2014 over een naar verhouding lange periode. Methodologisch zijn voor die laatste keuze ons inziens niet echt argumenten. Mogelijk heeft hier de bij het onderzoeksbureau beschikbare capaciteit ook een rol gespeeld.
- *Rol expertpanels*: Als expertpanel is de jaarlijkse expertcommissie van SVGB ingeschakeld. Het panel is drie keer geraadpleegd, te weten tijdens de voorbereiding van fase 1 (gespreksleidraad en beschrijvingsformat), aan het eind van fase 1 (eerste tussentijdse rapportage) en halverwege fase 2 (tweede tussentijdse rapportage). Het ligt in de lijn der verwachting dat ook aan het eind van de rit raadpleging van het expertpanel zou hebben plaatsgevonden (oordeel over concept eindrapportage). Dat is echter niet het geval geweest. Verder worden in het eindrapport van het begeleidend onderzoek alleen de namen van de leden van het expertpanel vermeld en niet de organisaties die deze vertegenwoordigen. Dit lijkt ons wel relevant. Het geeft meer gewicht aan het expertpanel en daarmee aan het rapport.

3 Resultaten van het begeleidend onderzoek

Dit hoofdstuk bevat een beoordeling van de resultaten van het begeleidend onderzoek. Beoordelingscriteria zijn:

- *Vorm en inhoud van de rapportage* (leesbaarheid/toegankelijkheid; indeling; vergelijkbaarheid)
- *Volledigheid, consistentie en plausibiliteit van de gepresenteerde resultaten* (interne samenhang; redeneertrant; intersubjectiviteit)
- *Betrouwbaarheid en validiteit van de getrokken conclusies* (hardheid; geldigheid).

We richten ons bij deze beoordeling op de definitieve pilotportretten (paragraaf 3.1) en de vertaling daarvan in het definitieve overkoepelende rapport (paragraaf 3.2).

3.1 Beoordeling pilotportretten

Vorm en inhoud van de rapportage

De pilotportretten zijn als bijlagen bij het overkoepelend rapport gevoegd. De pilotportretten zijn – bewust – sterk beschrijvend van aard. De portretten zijn redelijk beknopt en helder geschreven. De informatiedichtheid is hoog. Dit wordt deels gecompenseerd door de tekst af en toe te verluchtigen met een letterlijk citaat uit de interviews. Ook gaat elk pilotportret vergezeld van een bij de opleiding/branche passende foto. De vormgeving spreekt aan.

Voor de beschrijving van de 9 pilots in de tweede (verbredende/verdiepende) fase is een ander beschrijvingsformat gebruikt dan voor de 3 pilots in de eerste (exploratieve) fase. Dat betekent dat ook de indeling van de pilotportretten voor beide fasen verschilt. Bureau TURF vermeldt overigens het afwijken van de eerste drie pilotportretten van de rest ook zelf. Hoewel de 9 pilotportretten uit fase 2 in grote lijnen dezelfde indeling kennen, worden ook hier soms andere en/of meer (sub)kopjes gebruikt. Een en ander maakt het naast elkaar leggen en op specifieke onderdelen onderling vergelijken van de pilotportretten minder makkelijk. Meer eenduidigheid in de (sub)kopjes, een nummering daarvan en het opnemen van een inhoudsopgave en/of leeswijzer aan het begin van elke pilotportret zou zowel de toegankelijkheid als de onderlinge vergelijkbaarheid van de pilotportretten hebben vergroot.
Pluspunt is dat elk pilotportret begint met een ‘trailer’ (highlights). Dit vat de belangrijkste bevindingen samen en nodigt uit tot verder lezen.

Volledigheid, consistentie en plausibiliteit van de gepresenteerde resultaten

De in de pilotportretten gepresenteerde resultaten schetsen naar onze mening een redelijk compleet beeld van de context en problematiek van kleinschalige specialistische vakopleidingen en mogelijke oplossingsrichtingen daarvoor. In de vier casestudies in het kader van het verificatieonderzoek hebben we de pilotleiders en de vertegenwoordigers van de bij de pilots betrokken opleidingen en branches een aantal vragen over context (beroep en arbeidsmarkt), opleiding, knelpunten, oplossingen, ontwikkelperspectief en beschermende maatregelen voorgelegd. Daarbij ging het grotendeels om dezelfde (soort) vragen als eerder in het begeleidend onderzoek gesteld. Dit heeft geen fundamenteel nieuwe inzichten opgeleverd. De resultaten van onze interviews sluiten grotendeels aan bij hetgeen al in de pilotportretten stond. Wel is sommige feitelijke informatie over de pilots inmiddels achterhaald. Zo telt de opleiding worstmaker inmiddels 29 leerlingen in plaats van 19. De opleiding

behoudsmedewerkers/collectiebeheer is in september met een tweede groep leerlingen gestart (12 leerlingen bovenop de 18 die in het rapport zijn vermeld).[12]

De pilotportretten zijn ons inziens voldoende consistent. Ze kennen een interne samenhang en de redeneertrant is logisch te noemen. In elk portret wordt gewerkt van de bredere context van het beroep en de arbeidsmarkt naar (de context van) de opleiding naar de knelpunten naar de oplossingsrichtingen naar het ontwikkelperspectief (en de daarvoor benodigde beschermende maatregelen).

Van Dale definieert plausibel als ‘instemming verdienend, geloofwaardig klinkend’. Aangezien bij de pilots verschillende partijen met verschillende posities, belangen, visies en standpunten zijn betrokken, is het van belang dat allen kunnen instemmen met de in de portretten gepresenteerde resultaten. In dit verband is ook wel te spreken van intersubjectiviteit. In de vier casestudies in het kader van het verificatieonderzoek hebben we de pilotleiders en de vertegenwoordigers van de bij de pilots betrokken opleidingen en branches daarom gevraagd in hoeverre zij zich herkennen in het in de pilotportretten geschetste beeld. De pilotleiders hebben naar eigen zeggen voldoende input kunnen leveren voor de pilotportretten. De vertegenwoordigers van de opleidingen en branches geven allen aan tevreden te zijn over de wijze van verwerking van de interviews in het concept pilotportret en het verwerken van eventueel commentaar daarop in het definitieve pilotportret. In het algemeen herkent men zich in het pilotportret en vindt men deze evenwichtig samengesteld (de visie van de verschillende betrokken partijen wordt op een adequate wijze weergegeven). Wel stelt een van de respondenten zich de vraag hoe het pilotportret uiteindelijk in het overkoepelende rapport is verwerkt (en of alle betrokken partijen daarin uiteindelijk voldoende herkenbaar zijn). Een andere respondent merkt op in het pilotportret (de inbreng van) de industriële sector te missen (omdat daar ook een deel van de gediplomeerden van de opleiding emplooi vindt). Tegelijkertijd geeft hij aan dit ook wel begrijpelijk te vinden, omdat het initiatief voor de pilots vanuit de ambachtelijke hoek kwam.
Met betrekking tot de plausibiliteit van de gepresenteerde resultaten wijzen we in dit verband verder nogmaals op de in het begeleidend onderzoek ingebouwde extra check (i.e. het aan de CvB’s van de betrokken onderwijsinstellingen voor commentaar voorleggen van - door de geïnterviewden reeds geaccordeerde – pilotportretten).

Keerzijde van dit streven naar intersubjectiviteit is dat op deze wijze voor niemand pijnlijke zaken in de pilotportretten zijn komen te staan. Eventuele kritiek blijft op deze wijze onderbelicht.

Betrouwbaarheid en validiteit van de getrokken conclusies

De pilotportretten zijn zoals hiervoor reeds vermeld – bewust – sterk beschrijvend van aard. Echte conclusies worden niet getrokken, dit gebeurt vooral in het overkoepelend rapport. Wel start elk pilotportret, eveneens reeds vermeld, met een (heel) korte samenvatting. Soms komen daarin de (potentiële) oplossingsrichtingen voor de specifieke problematiek van de betreffende opleiding al expliciet aan de orde, maar soms ook niet. Gezien de focus van het begeleidend onderzoek hierop, had dit naar onze mening consequenter gekund. Er had meer toegespitst kunnen worden op (pilot) specifieke knelpunten.

[12] Deze getalsmatige informatie komt terug in het overzicht in paragraaf 2.2 van het overkoepelend rapport.

3.2 Beoordeling overkoepelend rapport

Vorm en inhoud van de rapportage

Net als de pilotportretten is ook het overkoepelend rapport redelijk beknopt (exclusief de bijlage met de 12 pilotportretten zo'n 25 pagina's). De leesbaarheid is in principe goed. Wel is de tekst soms rommelig, worden termen door elkaar gebruikt (bijvoorbeeld "pilotprogramma" en "pilots", "klein specialistisch" en "klein uniek" etc.), en komen er herhalingen in voor. Ook corresponderen de kopjes soms niet met de bijbehorende tekst en beschrijven samenvattende passages zaken af en toe op een andere manier dan de tekst waarop deze betrekking hebben. Sommige paragrafen worden wel met een samenvatting afgesloten, andere weer niet. De informatiedichtheid van het rapport is hoog.

Over de structuur – en daarmee de toegankelijkheid - van het rapport zijn de volgende kritische opmerkingen te plaatsen:

- Het woord vooraf is redelijk lang en bevat vooral achtergrond- en procesmatige informatie, de samenvattende conclusies met meer inhoudelijke informatie staan achterin het rapport. Beter was geweest het voorwoord korter te houden en een management samenvatting (met achtergrondinformatie, procesmatige informatie – inclusief een duidelijke beschrijving van de taakverdeling tussen SOS Vakmanschap en Bureau TURF - en inhoudelijke conclusies) voor in het rapport op te nemen. Dit dient het gemak van managers, bestuurders en andere snelle lezers. De kans dat men de belangrijkste informatie uit het rapport tot zich neemt (en getriggerd wordt de rest van het rapport te lezen) neemt daardoor toe.
- Al eerder is opgemerkt dat de onderzoeksvragen niet overal op dezelfde manier in het rapport staan. Zo komen in het woord vooraf al verschillende vraagstellingen voor die in Hoofdstuk 1 en 3 weer anders uitvallen.
- Afgezien van het inleidende hoofdstuk over opzet en uitvoering van het begeleidend onderzoek en het afsluitende hoofdstuk met de samenvattende conclusies bestaat de hoofdtekst uit één lang hoofdstuk. Dit hoofdstuk had – met handhaving van de inhoud en de volgorde waarin de informatie wordt gepresenteerd – in een aantal stukken geknipt kunnen worden. Paragraaf 2.1, met een nadere beschouwing van de 12 pilots, was samen te voegen geweest met paragraaf 1.2. De rest van hoofdstuk 2 zou als volgt op te knippen zijn geweest in afzonderlijke hoofdstukken:
  - Hoofdstuk over de context (afbakening begrip kleine opleiding; dynamiek van de kleine opleidingen; omgeving van de kleine opleidingen in termen met ecosysteem en relatie met branche)
  - Hoofdstuk over de huidige situatie (knelpunten; oplossingen)
  - Hoofdstuk over de toekomstige situatie (ontwikkelperspectief; beschermende maatregelen).
- In het samenvattende hoofdstuk is de tekst niet altijd (echt) samenvattend.
- Het is niet altijd duidelijk waar de gevonden resultaten in de cases overlappen en waar er echt sprake is van unieke en onderscheidende elementen. Een samenvattend overzicht, bijvoorbeeld in tabelvorm, van de belangrijkste elementen per pilot had de overzichtelijkheid van de uitkomsten van de pilotstudies versterkt. Door per pilot bijvoorbeeld de belangrijkste elementen van de context, knelpunten, oplossingen, (rand)voorwaarden, bevorderende en belemmerende factoren bij elkaar te zetten was er meer inzicht geweest in wat pilot-specifiek en wat generiek van aard is.
- Het ware overzichtelijker geweest als in de bijlage met pilotportretten dezelfde volgorde was aangehouden als in de overzichten in de paragrafen 1.2 en 2.1 van het overkoepelend rapport.

Volledigheid, consistentie en plausibiliteit van de gepresenteerde resultaten

De informatie uit de pilotportretten is ons inziens in het algemeen goed geanalyseerd en samengevat weergegeven in het overkoepelend rapport. Net als in de pilotportretten is in het overkoepelend rapport sprake van een interne samenhang en logische redeneertrant. Na een nadere uiteenzetting over het begrip kleine opleidingen en de dynamische aard van het aanbod daarvan wordt gewerkt van de omgeving van de opleiding (ecosysteem en relatie met de branche) naar de knelpunten naar de oplossingsrichtingen naar het ontwikkelperspectief (en de daarvoor benodigde beschermende maatregelen). De informatie in het overkoepelend rapport lijkt ook plausibel. In de interviews met de pilotleiders in het kader van het verificatieonderzoek wordt met betrekking tot het overkoepelend rapport zelfs gesproken van een 'feest der herkenning'. De geïnterviewde vertegenwoordigers van de opleidingen en branches konden hier geen oordeel over uitspreken omdat het overkoepelend rapport niet voor commentaar aan hen is voorgelegd.

Naar onze mening is het overkoepelend rapport wel weinig kritisch (zie ook de eerdere opmerking over de keerzijde van het streven naar intersubjectiviteit). Enkele andere kanttekeningen zijn:

1. Er wordt geen vergelijking gemaakt met andere (kleine en grote) opleidingen dan de 12 pilotopleidingen.
2. De meeste opleidingen blijken toch steeds weer te overleven. In het overkoepelend rapport wordt wel vermeld dat opleidingen ter ziele gaan, maar dat wordt verder niet onderbouwd.
3. De opmerking dat opleidingen en dergelijke erg afhankelijk zijn van één of enkele personen geldt niet alleen voor kleine opleidingen maar lokaal ook voor bepaalde grote opleidingen.

Betrouwbaarheid en validiteit van de getrokken conclusies

In het overkoepelend rapport zijn op de volgende wijze conclusies getrokken:

Input vanuit pilotportretten
⇩
Conclusies per thema
(thema's: intrinsieke kenmerken opleidingen, ecosysteem opleidingen, inzet branches, knelpunten, oplossingen, toekomstperspectief, beschermende maatregelen)
⇩
Samenvattende conclusies
(overall conclusies, gekoppeld aan de drie onderzoeksvragen)

De conclusies uit het overkoepeld rapport zijn gebaseerd op een beperkt aantal (twaalf) kleine opleidingen. Bovendien gaat het daarbij enkel om kleine opleidingen die in hun voortbestaan worden bedreigd. Kleine opleidingen zonder een dergelijke bedreiging zijn niet onderzocht. Een en ander heeft consequenties voor de reikwijdte/hardheid van de conclusies. Deze hebben vooral een – weliswaar goed onderbouwde – indicatieve waarde. Overigens wordt dit in het overkoepelend rapport ook expliciet aangegeven. Een ander algemeen punt van kritiek ten aanzien van de conclusies is dat ze niet echt eenduidig in het rapport staan; ze keren telkens weer terug. Verder bouwen sommige samenvattingen niet voort op de tekst ervoor.

Hieronder gaan we nader in op de validiteit (geldigheid) van de belangrijkste conclusies uit het overkoepelend rapport. Daarbij kijken we onder meer of de

conclusies in voldoende mate gestaafd worden door de pilotportretten en door de interviews die in het kader van het verificatieonderzoek zijn gehouden met pilotleiders en vertegenwoordigers van de opleidingen en branches. Ook kijken we in hoeverre er aanvullende conclusies zijn te trekken. Per thema presenteren we in tekstvakken eerst de conclusies uit (de teksten en samenvattende passages in) het overkoepelend rapport van Bureau TURF. Daarna volgen telkens ons oordeel over de validiteit van die conclusies en eventueel aanvullende conclusies van onze kant.

Conclusies TURF voor het thema intrinsieke kenmerken opleidingen (par. 2.2 en 2.3)

- Klein kan verschillende betekenissen hebben: 1) in relatie tot het aantal beschikbare opleidingsplaatsen beperkte instroom van leerlingen; 2) beperkte behoefte op de arbeidsmarkt (macrodoelmatigheid); 3) beperkt aantal leerlingen per locatie (versnippering); 4) nieuwe opleiding met nog beperkte bekendheid. Waar de ene opleiding niet kleiner moet worden of moet groeien, moet de andere juist niet groter worden of lijkt bundeling/concentratie een goede optie.
- Het voortbestaan van kleine opleidingen van jaar tot jaar is geen vanzelfsprekendheid. Er is sprake van een grote dynamiek: vanwege de instroom/uitvoerbaarheid worden sommige opleidingen niet elk jaar aangeboden, opleidingen kunnen - op bepaalde locaties of in het geheel – worden gestopt en opleidingen kunnen ook elders door nieuwe aanbieders worden aangeboden. Dergelijke bewegingen voltrekken zich tot op heden op het niveau van de instelling, zonder landelijke regie.
- Wanneer een opleiding eenmaal geheel verdwenen is, is het moeilijk deze weer nieuw leven in te blazen.

De conclusies zijn naar onze mening in grote lijnen valide. De volgende kanttekeningen/opmerkingen zijn te maken:
- Tot de dynamiek van de opleidingen behoort ook het kopstudie worden van een opleiding.
- Dat een opleiding verdwijnt kan het gevolg zijn van het verwijderen daarvan uit de kwalificatiestructuur (zie bijvoorbeeld modelmakers). In die zin is wel sprake van landelijke regie.

Conclusies TURF voor het thema ecosysteem opleidingen (par. 2.4)

- Kleine opleidingen worden in verschillende constellaties aangeboden: op ROC’s/AOC’s, op vakscholen en op een bijzondere constructie als DHTA met uitsluitend kleine (gezondheidstechnische) opleidingen.
- Er kan sprake zijn van één landelijk unieke opleiding, van meerdere opleidingslocaties vallend onder één bestuur of van opleidingen die op verschillende locaties door verschillende aanbieders worden aangeboden.
- Sommige instellingen verzorgen naast de reguliere mbo-opleiding ook bij- en nascholingscursussen en/of aanbod in de beroepskolom (vmbo-mbo-hbo). Zo tracht men vanuit het “niche-zijn” aantrekkelijk te zijn voor leerlingen en bedrijven.
- In veel gevallen worden de kleine opleidingen overeind gehouden door een combinatie met – in meer of mindere mate verwante – grotere opleidingen. Mogelijkheden voor cross-overs zijn in het algemeen groter bij vakinstellingen (en AOC’s) dan bij ROC’s.
- Tot op zekere hoogte kan de keuze voor een specifiek ecosysteem voordelen bieden voor de uitvoering van de kleine opleiding en daarmee bescherming bieden voor het voortbestaan. Tegelijkertijd doen zich in alle ecosystemen knelpunten en bedreigingen voor.

Ons inziens zijn de conclusies valide. Wat hier vooral mist, is een vergelijking met de overige mbo-opleidingen (met name de middelgrote). Andere aanvullingen/ opmerkingen zijn:

- In het overkoepelend rapport wordt – in het kader van spreiding versus concentratie van opleidingen – de suggestie gewekt dat het met de reisbereidheid van mbo-leerlingen wel meevalt. Daarbij wordt geciteerd uit een Ecorys-rapport: slechts voor 5% van de minderjarige mbo-leerlingen is de reisafstand de belangrijkste factor in de schoolkeuze. In betreffend onderzoek is echter niet gekeken naar opleidingen die maar op één of enkele plaatsen worden aangeboden.
- Vaak is sprake van een ambivalente houding van de onderwijsinstelling naar de kleine opleiding die men herbergt toe. Enerzijds vindt men het leuk (en draagt de specialistische vakopleiding bij aan de uitstraling/aantrekkingskracht van de hele onderwijsinstelling), anderzijds vindt met de opleiding (te) duur (hetgeen leidt tot terughoudendheid qua financiering/continuering). Tot op zekere hoogte is de kleine opleiding dan ook afhankelijk van de goodwill van de onderwijsinstelling.
- Voordelen van de positionering van een kleine opleiding binnen een gespecialiseerde vakinstelling zijn de kortere afstand tot de branche en een minder logge en bureaucratische organisatie dan bij een ROC of AOC. Eventueel benodigde aanpassingen (in docenten, lesopzet, inhoud) zijn makkelijker/sneller door te voeren dan bij een ROC of AOC. Ook is sprake van een sterk saamhorigheidsgevoel.
- Positionering van meerdere – min of meer verwante – kleine opleidingen bij een constructie als DHTA (onder meer schoenherstellers, orthopedische techniek) heeft als voordeel dat de kleine opleidingen samen met het huidige kenniscentrum (SVGB) fysiek bij elkaar zitten. Het kenniscentrum vormt de schakel met de branche. Binnen DHTA wordt met het oog op efficiëntie en uitvoerbaarheid een uniforme werkwijze gehanteerd (zelfde taal, organisatie en gezamenlijke roostermaker). De fysieke nabijheid van de kleine opleidingen bij elkaar maakt onderlinge kennisuitwisseling/-overdracht en het delen van docenten (docenten avo-vakken en docent medische kennis) makkelijker. Keerzijde is dat de fysieke afstand van kleine opleidingen naar grote/ andere opleidingen toe een belemmering kan vormen indien een leerling van opleiding wil wisselen.
- Er wordt in het overkoepelend rapport min of meer terloops opgemerkt dat men vanuit de scope van de eigen school kijkt en niet naar wat landelijk doelmatig is. Dit is een heel belangrijke opmerking, die in de rest van het rapport enigszins ondersneeuwt.

Conclusies TURF voor het thema inzet van branches (par. 2.5)

- Kracht van veel kleine opleidingen is de grote betrokkenheid/commitment/inzet van de branches. Deze komt tot uiting in onderlinge samenwerkingsafspraken en/of –verbanden. De inzet kan onder meer financieel, materieel, in menskracht/uren en/of anderszins zijn (bieden van stageplekken, bijdrage aan werving etc.).
- Aandacht voor opleidingsvraagstukken is in kleine branches vaak niet georganiseerd en daardoor sterk afhankelijk van individuele personen. Dat maakt de inzet van de branche ook kwetsbaar.
- Kleine opleidingen hebben te maken met branches die meer of minder verdeeld zijn. De verdeeldheid hang samen met de relatief lage organisatiegraad van en het grote aantal zzp-ers in de kleine branches. Naarmate een branche meer verdeeld is, staat ook de opleiding minder sterk.
- Financiële bijdragen van de branches zijn door de draagkracht en samenstelling van de branches en door het verdwijnen van verplichte collectieve afdrachten/heffingen minder haalbaar. Vrijwillige afdrachten zijn in de praktijk moeilijk te realiseren..

De conclusies zijn naar onze mening in grote lijnen valide. De volgende kanttekeningen zijn te plaatsen:

- De betrokkenheid/commitment/inzet van de branche wordt in het overkoepelend rapport weliswaar als groot beoordeeld, maar er wordt geen inzage gegeven in de omvang/frequentie van de verschillende mogelijke bijdragen van de branche. Dat zou nuttig zijn geweest.
- Verder is er op te wijzen dat op dit moment bij één opleiding (orthopedische techniek) de relatie/communicatie met de branche verstoord is. Bij de branche bestaat onder meer onvrede over de contacten met de school, een aantal (financiële) zaken en het verminderde niveau waarop wordt opgeleid. Aan beide kanten bestaat de wil te investeren in verbetering van de onderlinge relatie. Het kenniscentrum (SVGB) speelt daarbij een bemiddelende rol.
- Verdeeldheid (versnippering van belangen) binnen de branche geldt niet alleen voor kleine opleidingen, maar ook voor grotere.

Conclusies TURF voor het thema knelpunten (par 2.6)

Knelpunten voor (de continuïteit van) kleine opleidingen hangen sterk samen met kleinschaligheid en specialisme en zijn vaak onderling met elkaar verweven (herkenbaarheid/zichtbaarheid – kleine leerlingenaantallen – bekostigingsproblemen – uitvoerbaarheid – kwaliteit – relatie met branche). Uit het begeleidend onderzoek komen de volgende (potentiële) knelpunten naar voren:

- <u>Financiële problemen</u>
  - Bekostigingsproblemen: Deze hangen samen met de bekostigingswijze van het mbo: 1) per student en niet per opleiding; 2) outputfinanciering (diplomabekostiging);
  - Kostenintensief onderwijs: De kosten zijn hoog i.v.m.: 1) investeringen in speciale apparatuur en/of materiaal; 2) intensief praktijkonderwijs in kleine groepen (i.v.m. veiligheid); 3) vervallen diplomabekostiging voor tweede diploma; 4) vermindering van praktijkgelden AOC's.
- <u>Versnippering van het aanbod</u>: (Verdere) versnippering vormt een probleem in termen van nog lagere deelnemersaantallen en daarbij minder bekostiging. Om te komen tot concentratie of doelmatiger aanbod is een derde partij als intermediair nodig. Overigens kan ook in geval van unilocatie gevaar voor continuïteit (blijven) bestaan.
- <u>Macrodoelmatigheid</u>: De bekostigingswijze stimuleert scholen - met het oog op het kostendekkend kunnen uitvoeren van de kleine opleidingen – meer leerlingen aan te nemen dan de arbeidsmarkt kan absorberen. Dat geldt meer voor de bol dan de bbl (daar is meer zelfregulerend vermogen).
- <u>Wet- en regelgeving:</u>
  - Kleine opleidingen zitten in een landelijk systeem/structuur, ingericht op grootschaligheid. Zaken als borging, kwaliteitszorg, voldoen aan de eisen van de Inspectie en herziening van het kwalificatiedossier vragen van kleine opleidingen een onevenredig grote inspanning.
  - Door de geringe motivatie van leerlingen voor deze vakken en problemen qua organiseerbaarheid ervan is in het algemeen moeilijk te voldoen aan eisen aan taal en rekenen (en burgerschap). Deze eisen betekenen ook een druk op de toch al beperkte vakgerichte opleidingstijd (met name in de bbl).
  - Met Focus op Vakmanschap (2011) moet het aantal kwalificaties verminderen, moeten kwalificaties breder worden en moeten verwante kwalificaties worden samengevoegd. Voor kleine opleidingen kan dit tot knelpunten lijden.
- <u>Leerwerkplekken</u>: Voor zzp-ers en kleine bedrijven is het moeilijker (begeleiding van) stageplaatsen en leerwerkplekken aan te bieden dan voor grotere bedrijven. Bovendien staan de stageplaatsen en m.n. de leerwerkplekken bij laagconjunctuur onder druk.

- Kwaliteit onderwijs: Het aanbod van vakdocenten voor specialistische opleidingen is gering. Dit in combinatie met het kleine aantal vakdocenten per opleiding (vaak slechts één) maakt de situatie kwetsbaar.
- Toekomst DHTA: Het wettelijk bestaansrecht van DHTA zou – met de overgang van de wettelijke taken van de kenniscentra naar SBB – komen te vervallen. Een aangenomen Tweede Kamermotie roept de regering echter op landelijke vakinstellingen voor kleinschalig uniek vakmanschap in te richten (waarin o.a. DHTA wordt opgenomen).

Naar ons oordeel zijn de gepresenteerde conclusies in grote lijnen valide. Er zijn de volgende kanttekeningen bij te plaatsen:
- Financiële problemen zijn niet voorbehouden aan kleine opleidingen. Ook grote opleidingen kunnen duur zijn en hebben deels met dezelfde bekostigingsproblemen te maken als kleine opleidingen.
- Met betrekking tot de neiging van sommige opleidingen meer leerlingen te plaatsen dan de arbeidsmarkt kan absorberen is op te merken dat een deel van de gediplomeerden mogelijk ook doorstroomt naar het hbo. Een deel van deze doorstromers komt uiteindelijk in andere branches terecht. Meer in algemene zin komt de mogelijke doorstroom naar het hbo in het overkoepelende rapport onvoldoende aan de orde.
- Ten aanzien van het zelfregulerend vermogen van de bbl bij het onderwerp macrodoelmatigheid: dit werkt voor het heden, maar niet voor wanneer de studenten op de arbeidsmarkt komen.

Ook is er een aantal (potentiële) knelpunten dat in het overkoepelend rapport onderbelicht of geheel onbenoemd blijft:
- Herkenbaarheid/zichtbaarheid van de opleidingen wordt in het overkoepelend rapport weliswaar (terloops) genoemd, maar niet expliciet als apart knelpunt beschreven. Met name voor nieuwe kleine opleidingen (zoals behoudsmedewerkers/ collectiebeheer) en verdwenen kleine opleidingen die een herstart maken (zoals modelmakers) kan de herkenbaarheid/ zichtbaarheid een probleem vormen. Maar ook een langer bestaande opleiding (bijvoorbeeld slager-worstmaker) kan er mee te kampen hebben. Naast herkenbaarheid/zichtbaarheid kan ook sprake zijn van imagoproblemen (bijvoorbeeld de negatieve beeldvorming van de visserijsector als gevolg van [signalen] over de quota). Ook dergelijke problemen zijn echter niet voorbehouden aan kleine opleidingen. Zij spelen ook bij grotere opleidingen (zie bijvoorbeeld het effect van de bezuinigingen op zorg en welzijn op de instroom in de betreffende opleidingen).
- Motivatie van leerlingen wordt in het overkoepelend rapport alleen besproken in relatie tot taal en rekenen. Ook in meer algemene zin kan de motivatie een probleem vormen. Hierbij past wel de kanttekening dat dat niet alleen voor kleine maar ook - en vaak nog meer - voor grote opleidingen geldt. Vaak zijn leerlingen van de kleine opleidingen wat ouder en sterker gemotiveerd, want in veel gevallen is het een tweede of derde stap in hun loopbaan.
- Er wordt in het overkoepelend rapport gewezen op het negatieve effect van laagconjunctuur op het aanbod van stageplaatsen en leerwerkplekken. Dit speelt natuurlijk ook bij de grotere opleidingen; mogelijk zijn de gevolgen voor sommige kleine opleidingen, gezien het specialistische karakter daarvan, zelfs kleiner. Verder blijft het effect van laagconjunctuur niet beperkt tot de stageplaatsen- en leerbanenmarkt maar grijpt ook op andere wijzen in op kleine opleidingen (minder bijdragen van de branche aan de opleiding, minder arbeidsmarktperspectief voor gediplomeerden van de opleiding). In sterk conjunctuurgevoelige branches (bijvoorbeeld aan de bouw gelieerde branches zoals landmeters en restauratie),

branches gericht op luxeartikelen (bijvoorbeeld hoefsmeden, pianotechniek) of die te maken hebben met bezuinigingen van overheid (bijvoorbeeld behoudsmedewerkers/collectiebeheer) of zorgverzekeraars (bijvoorbeeld orthopedische techniek) zijn dergelijke effecten sterken dan in andere branches (bijvoorbeeld schoenherstellers).
- In het verificatieonderzoek wijst een enkele respondent op de onvoldoende erkenning van de ambachtseconomie door de overheid (in het bijzonder het Ministerie van Economische Zaken [EZ]). Een echte, heldere visie op de ambachtseconomie ontbreekt bij EZ. De ambachtseconomie en daarmee de kleine opleidingen worden niet echt omarmd.

Conclusies TURF voor het thema oplossingen (paragraaf 2.7)

Uit het begeleidend onderzoek komen de volgende oplossingsrichtingen voor de knelpunten voor (de continuïteit van) kleine oplossingen naar voren:
- Ecosysteem:
  - Meeliften met andere opleidingen: Door het meeliften op de rug van een grotere opleiding wordt een kleinere dan gemiddelde groepsgrootte gecompenseerd door een grotere groepsgrootte. Dit gebeurt al in veel van de pilotopleidingen. Het maakt de kleine opleiding wel afhankelijk van de grote opleiding.
- Inrichting onderwijs:
  - Minder instroommomenten (bijvoorbeeld eens in de 2 of 3 jaar en niet jaarlijks)
  - Combineren /clusteren van (jaar)groepen en/of (theorie)vakken
  - Nieuwe onderwijsconcepten. Voorbeelden zijn winkelteams en e-learning/afstandsleren. De mogelijkheden voor kleine opleidingen voor de ontwikkeling, disseminatie en mainstreaming van dergelijke nieuwe onderwijsconcepten zijn beperkter dan die voor grote opleidingen.
- Alternatieve financieringswijzen:
  - Solidariteitsprincipe (positief draaiende opleidingen compenseren negatief draaiende opleiding)
  - Verplichte bestemmingsheffing werkgevers (door wegvallen van HBA is deze komen te vervallen)
  - Vrijwillig hogere ouderbijdrage
  - Genereren van extra middelen door deelname aan Europese trajecten
  - Contractwerk voor derden (universiteiten, marktpartijen)
  - PPS binnen een Centrum voor Innovatief Vakmanschap
- PR/werving:
  - Voor kleine opleidingen met minder leerlingen dan beschikbare opleidingsplaatsen, kunnen extra PR en wevingsactiviteiten een oplossingsrichting zijn. PR en wervingsactiviteiten kunnen echter ook contraproductief werken (stimulans voor andere scholen ook de opleiding te gaan aanbieden -> versnippering).
- (Intensiveren van) samenwerking opleiding – branche

In de praktijk zijn oplossingen vooral gericht op wegnemen van de (acute) dreiging en blijven daarmee fragiel. Gevonden good practices zijn geen duurzame oplossingsmodellen meer eerder 'werkbare oplossingen van tijdelijke aard'.

De gepresenteerde conclusies zijn volgens ons in grote lijnen valide. De presentatie van de oplossingsrichtingen is wel wat rommelig. Dit had ons inziens gestructureerder gekund. Ook is er een aantal mogelijke oplossingsrichtingen dat onderbelicht of geheel onbenoemd blijft:
- In het overkoepelend rapport wordt bij de oplossingsrichtingen (verdere) concentratie van opleidingen (al dan niet tot één landelijke opleiding) niet genoemd. Bij onvoldoende instroom van leerlingen is dit wel een relevante

oplossingsrichting. Nadeel hiervan is de reisbelasting voor leerlingen. Sommige opleidingen hebben ook een sterke binding met de regionale arbeidsmarkt.

- Aan de oplossingsrichting combinatie/clustering van groepen/vakken zit een aantal haken en ogen. Dit is in het algemeen beter mogelijk voor het theoriegedeelte dan voor het praktijkgedeelte (bij sommige opleidingen kunnen de groepen niet te groot zijn i.v.m. veiligheid). Ook vraagt het veel van docenten, die te maken krijgen met verschillende niveaus, typen onderwijs (bij combinatie bol-bbl) en/of typen leerlingen.
- Met betrekking tot de financiering is nog te wijzen op de volgende mogelijke oplossingsrichtingen:
  - Beroep doen op aanvullende financieringsregelingen (bijvoorbeeld de opleiding behoudsmedewerkers/collectiebeheer tracht in aanmerking te komen voor middelen in het kader van de sectorplannen, de zogenaamde Asscher-gelden).
  - Alternatieve constructies voor bbl-plaatsen (bijvoorbeeld met behoud van uitkering opleiden van werklozen en post-initiële scholing van reeds in de branche werkenden).
  - Bij doorlopende leerlijnen vmbo-mbo middelen van vmbo toevoegen aan mbo.
  - Rationele keuzes maken in investeringen in de leeromgeving (bijvoorbeeld bredere inzetbaarheid van machines).
- PR en wervingsactiviteiten zijn met name voor een geheel nieuwe kleine opleiding (bijvoorbeeld behoudsmedewerkers/collectiebeheer) of een herstartende kleine opleiding (bijvoorbeeld modelmakers) van groot belang.
- Voor kleine opleidingen met minder leerlingen dan beschikbare opleidingsplaatsen, is het aanboren van andere dan traditionele doelgroepen een mogelijke oplossingsrichting. Een voorbeeld in dit verband is de pilot behoudsmedewerkers/collectiebeheer. Deze opleiding kan interessant zijn voor jongeren die affiniteit met 'zorgen voor' hebben, maar 'niet graag au horen'. Het werken met kwetsbare collecties vraagt immers – net als de zorg voor mens of dier – om een zorgzame instelling. Een ander voorbeeld is de opleiding modelmakers. Deze zou volgens betrokkenen een prima optie voor meiden/vrouwen zijn.
- Een mogelijke belemmering voor het nieuwe onderwijsconcept e-learning/ afstandsleren is dat niet wordt voldaan aan het aantal contactgebonden uren conform de eisen van de Inspectie van Onderwijs.
- Een nog niet expliciet in het overkoepelend rapport genoemd nieuw onderwijsconcept zijn excellentietrajecten (restauratie). Deze maken een opleiding aantrekkelijk voor potentiële deelnemers.
- Er wordt in het overkoepelend rapport bij de oplossingsrichtingen niet expliciet ingegaan op oplossingen voor tekorten aan stageplaatsen en leerwerkplekken. Eerder werd bij de knelpunten al wel gewezen op de mogelijkheid leerlingen op meerdere adressen stage te laten lopen. Ook de winkelteams (worstmakers), aan de orde gesteld bij de categorie 'nieuwe onderwijsconcepten', draagt bij aan het aanpakken van mogelijke tekorten aan stageplaatsen en leerwerkplekken. Andere oplossingen in de sfeer van stageplaatsen en leerwerkplekken zijn:
  - Inzet van intermediairs t.b.v. de werving van bpv-plaatsen. Bij de opleiding behoudsmedewerkers/collectiebeheer spelen de museumconsulenten in dezen een belangrijke rol.
  - Stagewisselsysteem. Bij de opleiding zeevisvaart heeft, als de koopvaardijsector 20 weken op stage gaat, de visserij 20 weken les en andersom.
  - Meester-gezel model. Bij de opleiding hoefsmeden loopt een leerling gedurende de gehele opleiding stage bij dezelfde hoefsmid (in het eerste jaar

kost een leerling heel veel begeleiding, pas in het tweede en derde jaar plukt de hoefsmid daar de vruchten van).

- Oplossingen kunnen ook over de grens worden gezocht. In de pilot modelmakers wordt gekeken naar de mogelijkheden van een kwalitatief hoogstaande modelmakersopleiding in Duitsland. Er zijn verschillende opties denkbaar: het volgen van de opleiding in Duitsland door Nederlandse leerlingen, combinatie met de Duitse opleiding op een locatie in Nederland, (vertalen en) gebruiken van Duitse leermiddelen.

Conclusies TURF voor het thema ontwikkelperspectief en bescherming (par 2.8 en 2.9)

- Met betrekking tot ontwikkelperspectief (mogelijkheden en voorwaarden) worden in het overkoepelend rapport geen conclusies getrokken. Er wordt wel een aantal - inhoudelijk nogal uiteenlopende – constateringen gedaan.
- Over nut en noodzaak van beschermende maatregelen (in de vorm van een licentie) voor kleine opleidingen wordt verschillend gedacht:
  - Soms ziet men er meerwaarde in (in termen van voorkomen van versnippering, behoud van voldoende studenten, bewaken van arbeidsmarktrelevantie, behoud van kwaliteit)
  - In andere gevallen is de kans klein dat een andere aanbieder de opleiding zou starten en steunt men de gedachte aan een licentie eerder uit preventieve overwegingen
  - In sommige pilots is sprake van zelfregulering: de branche neemt zelf actie om de opleiding te beschermen tegen meerdere aanbieders.
  - Enkele pilots zien ook bescherming in het signaleren van ontwikkelingen door en expertise op het gebied van kleinschalige opleidingen en vakmanschap bij een derde partij (bijvoorbeeld de huidige kenniscentra)

De paragraaf over ontwikkelperspectief mist naar onze mening samenhang en structuur. Er is ook de nodige overlap met (conclusies uit) de eerdere hoofdstukken (en dan met name de knelpunten). Verder zou je in een hoofdstuk over ontwikkelperspectief meer over werkende mechanismen/succesfactoren verwachten. Nu worden juist de negatieve elementen beschreven, waardoor het niet altijd aanvoelt als stappen die gezet moeten/ kunnen worden richting een duurzaam onderwijsaanbod. Ook wordt er niet altijd even diep ingegaan op de zaken, concrete handvaten voor het ontwikkelperspectief missen. Omgekeerd horen sommige zaken (bijvoorbeeld dat andere scholen dezelfde opleiding kunnen starten) ons inziens niet in een paragraaf over ontwikkelperspectief.

De gepresenteerde conclusies qua beschermende maatregelen zijn ons inziens in grote lijnen valide. Aanvullingen/opmerkingen zijn:

- Bij de licenties had verwezen kunnen worden naar het eerdere onderzoek op dit terrein van Ruud Baarda c.s.[13]
- Het opgaan van de kenniscentra in de brede sectorkamers van het SBB per 1 augustus 2015 doet volgens sommigen afbreuk aan de ondersteunende/ beschermende werking die hiervan richting kleine opleidingen uitgaat. In dit verband dient wel te worden opgemerkt dat er binnen SBB een sectorkamer kleine opleidingen komt.
- Een enkele respondent ziet niets in beschermende maatregelen. Een opleiding zou zich op eigen kracht moeten bewijzen.

[13] Zie: Smets, P. & R. Baarda (2003). *Winkeldochters en kostbare kleinoden. Een onderzoek naar unieke opleidingen in de bve-sector.*

- Niet genoemd wordt het argument dat een groter aantal aanbieders/locaties niet alleen een bedreiging vormt maar ook de kans vergroot dat een opleiding blijft voortbestaan (de ene aanbieder/locatie verdwijnt, maar de andere gaat door).

In het afsluitende hoofdstuk 3 worden de conclusies uit het overkoepelend rapport samengevat en gekoppeld aan de drie onderzoeksvragen uit hoofdstuk 1. Overigens worden hier soms ook zaken genoemd die in (de samenvattende passages van) de paragrafen in hoofdstuk nog niet expliciet aan de orde zijn gekomen. De drie boxen hieronder geven de kern van de samenvattende conclusies weer.

Overall conclusies TURF voor Onderzoeksvraag 1

Wat zijn succesvolle en kansrijke strategieën, arrangementen en oplossingsrichtingen om kleine unieke opleidingen met een reëel arbeidsmarktperspectief structureel 'in de lucht te (blijven) houden'?

- Goede relatie school – branche:
  - Urgentie, inzet en gedrevenheid betrokken partijen (school, branche en kenniscentrum)
  - Herkenning van en balans in belangen van school en branche (eventueel gesteund door derde partij)
  - Samen verantwoordelijk voelen (gedeeld probleemeigenaarschap)
- 'Kunst van het combineren' (van opleidingen, groepen studenten/vakken/niveaus, geldstromen) en creatieve oplossingen (bijv. e-learning/afstandsleren) om de vaak duurdere opleiding kostendekkend draaiend te houden
- Arbeidsmarktrelevante opleiding die in staat is voldoende leerlingen aan te trekken

In principe zijn deze overall conclusies valide. We plaatsen wel de volgende kanttekeningen:

- De eerste en derde conclusie in bovenstaande box zijn naar onze mening meer randvoorwaardelijk dan strategisch/tactisch van aard.
- Het zou logischer geweest zijn te beginnen met de conclusie over arbeidsmarktrelevantie van de opleiding. Alle andere argumenten voor het in de lucht houden van de opleiding lijken daarmee samen te hangen.
- Zoals hiervoor reeds aangegeven, is er enerzijds een aantal belemmeringen voor in het rapport aangedragen oplossingsrichtingen en zijn er anderzijds aanvullende oplossingsrichtingen denkbaar.

Overall conclusies TURF voor Onderzoeksvraag 2

Wat zijn bevorderende factoren en welke factoren (bv regelgeving) hebben een belemmerende werking? Welke speelruimte is nodig en wenselijk?

Bevorderende factoren zijn o.m.:

- Bestuurlijke dekking
- Dialoog school-branche
- Eenduidige mening/houding/gedrag branche
- Gunstig ecosysteem
- Herkenbaarheid en zichtbaarheid van opleiding
- Bemiddeling en ondersteuning door ter zake kundige derde partij.

Belemmerende factoren (naast het omgekeerde van hierboven genoemde bevorderende factoren) zijn onder meer:

- Keurslijf van wet- en regelgeving/kwaliteitseisen
- Afnemende financiële mogelijkheden branches
- Beperkte mogelijkheden van opleidingen kennis uit te wisselen/ van elkaar te leren

- Beperkte tijd en aandacht die branches (met veel zzp-ers en kleine bedrijven) kunnen besteden aan opleiding
- Voortbestaan vaak afhankelijk van voortbestaan van grote opleiding (kwetsbaarheid)
- Bekostigingsproblematiek (o.m. bekostiging per student; probleem bekostiging 2e diploma; vermindering praktijkgelden)
- Vraag hoe online leren zich verhoudt tot eisen rond onderwijstijd.

In principe zijn deze overall conclusies valide. Aanvullingen/opmerkingen zijn onder meer:

- Een bevorderende factor is ook arbeidsmarktonderzoek. Door de toekomstige arbeidsmarkt in de branches goed in kaart te brengen kunnen de kleine opleidingen daar op anticiperen. Momenteel loopt bijvoorbeeld een onderzoek in de slagerijbranche naar de omvang en gevolgen van de vergrijzing van slagers.
- Verder is als bevorderende factor ook professionalisering te noemen. Op dit moment is ruimte voor een verdere professionaliseringsslag. Dat geldt zowel voor de branches (verhoging organisatiegraad) als de opleidingen (ontwikkeltrajecten voor vakdocenten bijvoorbeeld met het oog op crossovers).
- Bij de belemmerende factoren hadden ook daarvoor gevonden oplossingen aangestipt kunnen worden (zoals die her en der wel in hoofdstuk 2 worden benoemd).

Overall conclusies TURF voor Onderzoeksvraag 3

Welke (extra) maatregelen en voorwaarden zijn nodig om kleine unieke opleidingen in het bestel te organiseren, te ontwikkelen en te (blijven) behouden?

Genoemd worden onder meer:

- Erkenning bestaansrecht
- Samenhang in knelpunten vraagt om combinatie van/ samenhang in oplossingen
- Bijzondere aandacht voor (macro)doelmatigheid en zorgplicht
- Betrokkenheid van en relatie tussen school en branche
- Landelijke regie
- Beschermende maatregelen (licentiemodel)
- Ter zake kundige derde partij (a la de huidige kenniscentra) .

Deels is bij deze overall conclusies sprake van overlap met de overall conclusies voor de twee andere onderzoeksvragen. Naar onze mening had er in de overall conclusies voor onderzoeksvraag 3 ook meer structuur/samenhang kunnen zitten. Ook is het vizier soms weer meer gericht op het opsommen van problemen dan op het aangeven van oplossingen daarvoor (bijvoorbeeld onder de kopjes "Duurzaamheid begint met bestaansrecht" en "Een oplossing moet bestaan uit meerdere componenten"). Enkele opmerkingen op detailniveau:

- Kopje "Een oplossing moet bestaan uit meerdere componenten": Het argument "blijven realiseren van de arbeidsmarktrelevantie" is gek, want waarom zou je een kleine opleiding in stand houden wanneer er geen arbeidsmarktrelevantie is. Mogelijk wordt hier iets anders bedoeld.
- Kopje "Doelmatigheid en zorgplicht: niet vanzelf": Het kopje dekt de lading niet. Het gaat hier vooral over het vraagstuk van op hoeveel locaties een opleiding zou moeten zijn. Ook wordt hier opeens, zonder verdere uitleg, het begrip "signaalwaarde" geïntroduceerd.
- Kopje "Oplossingen vragen om betrokkenheid van school en branche": Hier komt wel even naar boven dat sommige branches zwak zijn, maar niet wat de oplossing daarvoor is.

4 Conclusies

In het vorige hoofdstuk zijn steeds een knip aangebracht tussen de conclusies van het begeleidend onderzoek door Bureau TURF en de inhoudelijke beoordeling hiervan door Panteia. Dit slothoofdstuk zet de belangrijkste conclusies van het begeleidend onderzoek en de aanvullende, inhoudelijke conclusies van het verificatieonderzoek samen op een rij. Achtereenvolgens gaan we in op de context van de kleine, unieke opleidingen (paragraaf 4.1), de knelpunten voor (de continuïteit van) deze opleidingen (paragraaf 4.2), mogelijke oplossingsrichtingen voor de geconstateerde knelpunten (paragraaf 4.3) en de (rand)voorwaarden, bevorderende en belemmerende factoren voor een adequate aanpak van de problematiek.
Het gaat hier om een meeropbrengst van dit verificatieonderzoek. Aangezien in het kader van het verificatieonderzoek niet om deze conclusies is gevraagd, zijn ze niet in de managementsamenvatting verwerkt.

4.1 Context

Begrip kleine opleiding
Klein kan verschillende betekenissen hebben: 1) beperkte instroom van leerlingen in relatie tot het aantal beschikbare opleidingsplaatsen; 2) beperkte behoefte op de arbeidsmarkt; 3) beperkt aantal leerlingen per locatie (versnippering); 4) nieuwe opleiding met nog beperkte bekendheid. Waar de ene opleiding niet kleiner moet worden of moet groeien, moet de andere juist niet groter worden of lijkt bundeling/ concentratie een goede optie.

Dynamiek kleine opleidingen
Het voortbestaan van kleine opleidingen van jaar tot jaar is geen vanzelfsprekendheid. Er is sprake van een grote dynamiek:

- Sommige opleidingen worden - vanwege de instroom/uitvoerbaarheid - niet elk jaar aangeboden
- Opleidingen kunnen veranderen van opzet (bijvoorbeeld van volwaardige, eigenstandige opleiding tot kopstudie)
- Opleidingen kunnen - op bepaalde locaties of in het geheel – worden gestopt
- Opleidingen kunnen ook elders door nieuwe aanbieders worden aangeboden.

Dergelijke bewegingen voltrekken zich vooral op het niveau van de instelling. In het algemeen is geen sprake van landelijke regie (uitzondering vormt het verdwijnen van opleidingen als gevolg van het verwijderen daarvan uit de kwalificatiestructuur). Wanneer een opleiding eenmaal geheel verdwenen is, is het moeilijk deze weer nieuw leven in te blazen.

Ecosysteem kleine opleidingen
Het ecosysteem van kleine opleidingen verschilt:

- Opleidingen worden in verschillende constellaties aangeboden (op ROC's/AOC's, op vakscholen en op een bijzondere constructie als DHTA met uitsluitend kleine (gezondheidstechnische) opleidingen).
- Er kan sprake zijn van één landelijk unieke opleiding, van meerdere opleidingslocaties vallend onder één bestuur of van opleidingen die op verschillende locaties door verschillende aanbieders worden aangeboden.
- Sommige instellingen verzorgen naast de reguliere mbo-opleiding ook bij- en nascholingscursussen en/of aanbod in de beroepskolom (vmbo-mbo-hbo).

- In veel gevallen worden de kleine opleidingen overeind gehouden door een combinatie met – in meer of mindere mate verwante – grotere opleidingen.

Vaak is sprake van een ambivalente houding van de onderwijsinstelling naar de kleine opleiding toe die men herbergt (opleiding draagt bij aan uitstraling/ aantrekkingskracht onderwijsinstelling versus opleiding is te duur). Tot op zekere hoogte is de kleine opleiding dan ook afhankelijk van de goodwill van de onderwijsinstelling.

Een specifiek ecosysteem kan voordelen bieden voor de uitvoering van de kleine opleiding en daarmee bescherming bieden voor het voortbestaan:

- Mogelijkheden voor cross-overs zijn in het algemeen groter bij vakinstellingen (en AOC's) dan bij ROC's.
- Voordelen van de positionering van een kleine opleiding binnen een gespecialiseerde vakinstelling t.o.v. ROC's en AOC's zijn onder meer de kortere afstand tot de branche, een minder logge en bureaucratische organisatie (en daardoor meer flexibiliteit) en een sterk saamhorigheidsgevoel.
- De situering van meer – min of meer verwante – kleine opleidingen bij een constructie als DHTA heeft als voordeel dat de kleine opleidingen samen met het huidige kenniscentrum (SVGB) fysiek bij elkaar zitten. Dit biedt mogelijkheden voor een efficiënte, uniforme werkwijze, onderlinge kennisuitwisseling/-overdracht en het delen van docenten. Keerzijde is dat de fysieke afstand tot grotere andere opleidingen het switchen van opleiding door leerlingen moeilijker maakt.

Tegelijkertijd doen zich in alle ecosystemen knelpunten en bedreigingen voor. Bij de aanpak daarvan wordt (tot op heden) vooral vanuit de scope van de eigen school gekeken en niet naar wat landelijk doelmatig is.

Inzet branches

Kracht van veel kleine opleidingen is de grote betrokkenheid/commitment/inzet van de branches. De inzet kan onder meer financieel, materieel, in menskracht/uren en/of anderszins zijn (bieden van stageplekken, bijdrage aan werving etc.). De rol en betrokkenheid van het (georganiseerde) bedrijfsleven verschilt daarbij ook tussen de kleine opleidingen. De inzet van de branche is wel kwetsbaar:

- Aandacht voor opleidingsvraagstukken is in kleine branches vaak niet georganiseerd en daardoor sterk afhankelijk van individuele personen.
- De verplichte collectieve afdrachten/heffingen in de kleine branches verdwijnen; vrijwillige afdrachten zijn in de praktijk moeilijk te realiseren.
- Kleine opleidingen hebben (overigens net als grotere opleidingen) te maken met branches die meer of minder verdeeld zijn.
-

4.2 Knelpunten

Knelpunten voor (de continuïteit van) kleine opleidingen hangen sterk samen met kleinschaligheid en specialisme en zijn vaak onderling met elkaar verweven (herkenbaarheid/zichtbaarheid – kleine leerlingenaantallen – bekostigingsproblemen – uitvoerbaarheid – kwaliteit – relatie met branche). Sommige knelpunten zoals bekostigingsproblemen (samenhangend met bekostigingswijze van het mbo en/of kostenintensief onderwijs), de eisen met betrekking tot taal en rekenen (en burgerschap), stageproblematiek en imagoproblemen spelen ook bij grote opleidingen. Vaak wegen genoemde knelpunten voor kleine opleidingen echter zwaarder dan voor grote opleidingen. Meer specifieke knelpunten voor kleine opleidingen zijn onder meer:

- Onvoldoende op de schaal van de kleine opleidingen toegespitste wet- en regelgeving en kwaliteitseisen (onder meer betreffende borging, kwaliteitszorg, Inspectie-eisen en herziening van het kwalificatiedossier).
- (Verdere) versnippering van het aanbod betekent een probleem voor deelnemersaantallen en bekostiging van kleine opleidingen.
- Neiging van opleidingen om met het oog op bekostiging meer leerlingen te plaatsen dan de arbeidsmarkt kan absorberen (macrodoelmatigheid). Hierbij past de kanttekening dat een deel van de gediplomeerden doorstroomt naar het hbo en daar weer een deel van uiteindelijk in een andere branche terechtkomt.
- Beperkt aanbod van vakdocenten voor specialistische opleidingen.
- Door een enkele respondent ervaren onvoldoende beleidsmatige aandacht van de rijksoverheid (met name vanuit Economische Zaken [EZ]) voor ambachtseconomie.

4.3 Oplossingsrichtingen

Onderzoeksvraag 1 van het begeleidend onderzoek luidde:

1. *Wat zijn succesvolle en kansrijke strategieën, arrangementen en oplossingsrichtingen om kleine unieke opleidingen met een reëel arbeidsmarktperspectief structureel 'in de lucht te (blijven) houden'?*

Algemene oplossingsrichtingen voor de in paragraaf 4.2 beschreven knelpunten voor kleine opleidingen zijn onder meer:

- Meeliften van de kleine opleidingen met andere, grotere opleidingen. Kanttekening hierbij is dat dit (het voortbestaan van) de opleiding wel afhankelijk maakt van de grote opleiding(en).
- Andere inrichting onderwijs binnen de kleine opleiding:
  - Minder instroommomenten (bijvoorbeeld eens in de 2 of 3 jaar en niet jaarlijks)
  - Combineren/clusteren van (jaar)groepen en/of (theorie)vakken. Dit is in het algemeen beter mogelijk voor het theorie- dan voor het praktijkgedeelte en vraagt bovendien veel van de docenten.
  - Nieuwe onderwijsconcepten:
    - Andere vormen van onderwijs geven/stage lopen (bijvoorbeeld winkelteams in de slagerijbranche)
    - E-learning/afstandsleren. Probleem hierbij kunnen de eisen t.a.v. het verplicht aantal contactgebonden uren zijn.
    - Excellentietrajecten (restauratie).
- Alternatieve, aanvullende wijzen van financiering. Uit het onderzoek komt een scala aan mogelijkheden naar voren:
  - Solidariteitsprincipe (positief draaiende opleidingen compenseren negatief draaiende opleiding)
  - Verplichte bestemmingsheffing werkgevers (door wegvallen van HBA is deze komen te vervallen; mogelijk is deze op de een of andere manier nieuw leven in te blazen)
  - Vrijwillig hogere ouderbijdrage
  - Genereren van extra middelen door deelname aan Europese trajecten
  - Contractwerk voor derden (universiteiten, marktpartijen)
  - Publiek-Private Samenwerking (PPS) binnen een Centrum voor Innovatief Vakmanschap
  - Beroep doen op de financieringsregeling voor sectorplannen

- Alternatieve constructies voor bbl-plaatsen (bijvoorbeeld met behoud van uitkering opleiden van werklozen en post-initiële scholing van reeds in de branche werkenden)
    - Bij doorlopende leerlijnen vmbo-mbo middelen van vmbo toevoegen aan mbo.
- Besparingen door rationele keuzes te maken in investeringen in de leeromgeving (bijvoorbeeld bredere inzetbaarheid van machines).
- Aanpak tekort aan stageplaatsen en leerbanen. Ook hier komen uit het onderzoek verschillende mogelijkheden naar voren:
    - Leerlingen op meerdere adressen stage laten lopen
    - Het eerder genoemde nieuwe onderwijsconcept van winkelteams
    - Stagewisselsysteem (als het ene deel van de leerlingen stage loopt, volgt het andere deel les en omgekeerd)
    - Meester-gezel model (leerlingen lopen gedurende hele opleiding stage bij dezelfde werkgever).
- Grensoverschrijdende oplossingen (aansluiting bij opleidingen in het buitenland).

Oplossingsrichting specifiek voor kleine opleidingen met onvoldoende instroom is (verdere) concentratie van opleidingen (al dan niet tot één landelijke opleiding). Nadeel hiervan is de reisbelasting voor leerlingen en het feit dat sommige opleidingen een sterke binding met de regionale arbeidsmarkt hebben.

Oplossingsrichtingen specifiek voor kleine opleidingen met minder leerlingen dan beschikbare opleidingsplaatsen zijn onder meer intensivering van PR/werving van leerlingen en het aanboren van andere dan de traditionele doelgroepen.

4.4 (Rand)voorwaarden, bevorderende en belemmerende factoren

Onderzoeksvraag 2 en 3 van het begeleidend onderzoek luidden:

2. *Wat zijn bevorderende factoren en welke factoren (bv regelgeving) hebben een belemmerende werking? Welke speelruimte is nodig en wenselijk?*
3. *Welke (extra) maatregelen en voorwaarden zijn nodig om kleine unieke opleidingen in het bestel te organiseren, te ontwikkelen en te (blijven) behouden?*

We beantwoorden hieronder beide vragen samen door onderscheid te maken tussen enerzijds (rand)voorwaarden en bevorderende factoren (potentiële succesfactoren) en anderzijds belemmerende factoren (potentiële faalfactoren).

(Rand)voorwaarden en bevorderende factoren (potentiële succesfactoren)

(Rand)voorwaarden en bevorderende factoren voor een succesvolle aanpak van de knelpunten zijn onder meer:

- Algemeen (essentiële randvoorwaarden)
    - Arbeidsmarktrelevantie van de kleine opleidingen
    - Integrale, samenhangende aanpak van de onderling samenhangende knelpunten
- Opleidingen:
    - Indien sprake is van arbeidsmarktrelevante van de kleine opleidingen:
        - Erkenning bestaansrecht kleine opleidingen
        - Herkenbaarheid/zichtbaarheid kleine opleidingen
        - Adequaat ecosysteem kleine opleidingen
        - Bestuurlijke dekking kleine opleidingen
        - Professionalisering kleine opleidingen (ontwikkeltrajecten vakdocenten).
- Branches:

    - Arbeidsmarktonderzoek kleine branches (met het oog op het door opleidingen kunnen anticiperen op toekomstige arbeidsmarktontwikkelingen)
    - Eenduidige mening/houding/gedrag kleine branches
    - Professionalisering kleine branches (verhoging organisatiegraad).
- Relatie/samenwerking opleidingen – branches:
    - Urgentie, inzet en gedrevenheid kleine opleidingen en branches
    - Herkenning van en balans in belangen kleine opleidingen en branches
    - Samen verantwoordelijk voelen door kleine opleidingen en branches (gedeeld probleemeigenaarschap)
    - Bijzondere aandacht voor (macro)doelmatigheid en zorgplicht
    - Bemiddeling en ondersteuning door ter zake kundige derde partij (à la de huidige kenniscentra)
    - Landelijke regie.

Over nut en noodzaak van beschermende maatregelen voor kleine opleidingen (bijvoorbeeld in de vorm van een licentiemodel) wordt uiteenlopend gedacht. Soms ziet men de meerwaarde ervan in voor de eigen opleiding. Soms ook acht men de kans dat een andere aanbieder zou starten met de opleiding (verwaarloosbaar) klein. In andere gevallen is reeds sprake van zelfregulering door de branche. Een enkele respondent is expliciet tegen beschermende maatregelen (een opleiding zou zich op eigen kracht moeten bewijzen). Niet genoemd wordt het argument dat een groter aantal aanbieders/ locaties niet alleen een bedreiging vormt maar ook de kans vergroot dat een opleiding blijft voortbestaan (de ene aanbieder/ locatie verdwijnt, maar de andere gaat door).

Belemmerende factoren (potentiele faalfactoren)
Als belemmerende factoren voor een succesvolle aanpak van de knelpunten zijn – naast het omgekeerde van de hierboven beschreven (rand)voorwaarden en bevorderende maatregelen - onder meer te noemen:
- Landelijk beleid en wet- en regelgeving
    - Keurslijf van wet- en regelgeving en kwaliteitseisen.
- Opleidingen
    - Bekostigingswijze van kleine opleidingen
    - Beperkte mogelijkheden van kleine opleidingen om kennis te ontwikkelen en onderling uit te wisselen
    - Afhankelijkheid van kleine opleidingen van andere (grotere) opleidingen.
- Branches
    - Afnemende financiële mogelijkheden kleine branches
    - Beperkte tijd en aandacht die kleine branches kunnen besteden aan opleiding

Bijlage 1 Respondenten verificatieonderzoek

Programmaniveau

- SBB: Ruud Baarda (beleidscoördinator arbeidsmarkt SBB) en Mirjam de Lange (beleidsmedewerker kwalificeren/examineren en vervangend pilotleider kleine opleidingen SBB)
- SOS Vakmanschap: Rozemarijn van Deelen (programmaleider pilotprogramma Kleine unieke opleidingen)
- Bureau TURF: Eva Voncken (materiedeskundige en uitvoerder begeleidend onderzoek pilotprogramma Kleine unieke opleidingen).

Pilot niveau

Behoudsmedewerkers/collectiebeheer

- Pilotleider SOS Vakmanschap: Reina Krouwel
- Vertegenwoordiger opleiding: Jaap van de Burg (Helicon Conservation Support)
- Vertegenwoordiger branche: Agnes Vugts (Huis voor de Kunsten Limburg)

Hoefsmeden

- Pilotleider SOS Vakmanschap: Marleen Soppe (ter vervanging van Elke van Doorn)
- Vertegenwoordiger opleiding: Jennifer Wessels-Boer (AOC Groenhorst)
- Vertegenwoordiger branche: Gerben van der Wal (Nederlandse Vereniging van Hoefsmeden)

Pianotechniek

- Pilotleider SOS Vakmanschap: Tim van Weerdenburg
- Vertegenwoordiger opleiding: Ben Hoogerdijk (Hout- en Meubileringscollege)
- Vertegenwoordigers branche: Joost van Hartevelt (Nederlandse Piano- en Muziekinstrumentenbond) en Jaap Blauwendraat (Vereniging voor Pianotechnici Nederland)

Worstmakers

- Pilotleider SOS Vakmanschap: Marleen Soppe
- Vertegenwoordiger opleiding: Ron Kinkelaar (SVO Vakopleiding Food)
- Vertegenwoordiger branche: Bob van Kessel (Koninklijke Nederlandse Slagersorganisatie)